

ગાંધીકાવ્યસંગ્રહ

: સંપાદક :

ઝીજીભાઈ દેસાઈ

હિમાચંદ્ર જોષી

ઠવર ડીગ્રાધન :

ગોવર્ધન પાંચાલ

. પ્રકાશક :

વિદ્યાર્થી-પંચાયત, શ્રી ગાંધીભાઈ હાઈસ્કૂલ, વીલેપારલે

: પ્રથમ આદર્શ :

રેંટીઆખારસ ૧૯૨૩

નકાશક : વીમેપારમેની શ્રી. ગોડળાઆઈ પૂનમચંદ પીતામ્બર હાઇસ્કૂલન
વિદ્યાર્થી-પંચાયત વતી શ્રી. ઉમારાંકર, જોષીએ પ્રસિદ્ધ કર્યું.

મુદ્રક : જાદવજી પીતામ્બર કકર, આનંદ પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ,
દેવકરજી મેન્સન, પ્રિન્સિપલ રટ્ટીટે, મુંબઈ ૨.

નિવેદન

શ્રી ગોકળીબાઇ હાઇસ્કૂલની વિદ્યાર્થી-પંચાયતના ૧૯૩૭-૩૮ ના હરાવ નં. ૪૦ અનુસાર આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થાય છે તેની નોંધ લેતાં અમને આનંદ થાય છે. પ્રસ્તુત હરાવ નીચે મુજબ છે :

“ હરાવવામાં આવે છે કે તા. ૧-૨-૩ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ ના દિવસે ગાંધી-જન્મ-તી તરીકે ઉજવવા આચાર્યશ્રીને વિનંતિ કરવી, અને સદરહુ ઉત્સવની ઉજવણી અર્થે નીચે દર્શાવેલી પ્રવૃત્તિઓમાંથી શક્ય હોય તેટલી પંચાયતે હાથ ધરવી :

- (૧) પૂ. ગાંધીજીનાં જીવન ઉપર નિષ્ણાતોનાં લાચણ.
- (૨) પૂ. ગાંધીજીના અને પૂ. ગાંધીજી સંબંધી પુસ્તકો, લખાણો, વગેરેનો સંગ્રહ અને તેમનાં ચિત્રો, હાથીઓ, મૂર્તિઓ, વગેરેનો સંગ્રહ કરી ગાંધી-સાહિત્ય-કલા-પ્રદર્શનની યોજના.
- (૩) પૂ. ગાંધીજીની જીવન-પ્રવૃત્તિનાં લિન્ન લિન્ન અંગે ઉપગિર દર્શાવતા નકશા, સાહિત્ય, વગેરેનો સંગ્રહ.
- (૪) પૂ. ગાંધીજીનાં લખાણોમાંથી ચૂંટી કાઢેલા ભાગોના મુખપાક ખર્ચાદિ.
- (૫) રંગોળી-પ્રદર્શન.
- (૬) પૂ. ગાંધીજીને લગતાં ગૂઝરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ કરી શક્ય હોય તો તેને હાવી બહાર પાડવાની યોજના; અને જો તેમ ન થઈ શકે તો એવાં કાવ્યોનો હસ્તલિખિત મુશોલિન સંગ્રહ તે દિવસે બહાર પડે એવી યોજના.

(૭) ઉત્સવને અનુરૂપ એવું રસદર્શન, રમત-ગમતો, ધ્યાદિ.

વધુમાં ઠરાવવામાં આવે છે કે સદરહુ ઉત્સવને સાર્વજનિક સ્વરૂપ આપી શકાય એ હેતુથી વાલીઓ અને અન્ય નાગરિકોને નિમંત્રણ આપવું.

આ ઠરાવની જૂઠી વિગત જ્યારે નહીં થઈ ત્યારે અમને ઓછી આશા હતી કે કાવ્યસંગ્રહ જપાવીને અમે બહાર પાડી શકીશું. પરંતુ અધ્યાનક એક જાહેર શનિવાર, તા. ૧૮-૯-૩૭ એ શાળાના પ્રાથનાસમેલનમાં આવ્યાં, અને તેમને આ યોજનાની અબ્બર પક્ષમાં આર્થિક પ્રશ્નને અંગેજી જોઈ એ યોજના પડતી મૂકવી પડતી હોય તો તેમ ન કરતાં નિશ્ચિંત બની અમારે એ કાર્ય હાથમાં લેવું એમ તેઓએ જણાવતાં અમારા આનંદનો પાર ન રહ્યો. તે જ દિવસે વર્તમાનપત્રોમાં એને અંગેની જાહેરાત કરી. એક જો દિવસ અનુકૂળ પ્રેસ શોધવામાં ગયા. તા. ૨૧-૯-૩૭ એ આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મેટર જપાવા ગયું. અને તા. ૨૮-૯-૩૭ એ ચોપડી આખી જપાઈ તૈયાર થઈ. જે અસાધારણ ત્વરણથી આ કાર્ય થયું છે તે ધ્યાનમાં લેતાં એમાંની જાપ-લૂમે ક્ષમ્ય લેખારી એવી અમારી આશા છે.

અમારી વિનંતિ સ્વીકારી મૂશરરાતના અને જુદા જુદા સુમરનાના લગભગ ૨૫૦ થી ૩૦૦ નાના મોટા, જણીતા અખણ એવા મિત્રોએ પોતાના કાવ્યો તરત જ મોકલ્યાં હતાં તે બદલ તે સૌના પ્રતિ જોડી કૃતજ્ઞતાની લાગણી અમે બ્યક્ત કરીએ છીએ. અમને સાન દિવસનો જે ટુકડો સમય મળ્યો હતો તેમાં જપાઈ શકે એટલા કાવ્યોનો અમે સંગ્રહમાં સમાસ કર્યો છે અમને પૂરતો સમય મળ્યો હોત તો સંગ્રહનું કદ કદાચ આથી ત્રણગણું થાત. એટલે જે કાવ્યો આમાં નથી લઈ શકાયાં તે

માટે તેના લેખકો અમારી મર્યાદા ધ્યાનમાં લઈ અમને માફ કરશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

અન્તમાં જે લેખકોનાં કાળે વડે આ સંગ્રહ બની શક્યો તે સહુ લેખકોનો અમે આભાર માનીએ છીએ. અમારા સન્માન્ય શિક્ષકો અને અમારા અનેક સહાધ્યાયી લાઇ ખડેનોમાંથી, જ્યાં પ્રત્યેક અમને શક્ય તેટલી મદદ કરી છે ત્યાં વ્યક્તિ વિશેષતઃ કેવી રીતે આભાર માની શકીએ ? આ સંગ્રહમાં છપાએલાં કાળેની નકલ જે ત્રણ દિવસમાં થઇ છે એ ખ્યાલમાં રહે તો કેટલા હાથો એ માટે રોકાયા હશે તેની કલ્પના આવી શકશે. અમારી શાળાના સંચાલકોના સાથ, સહાનુભૂતિ, પ્રેરણા વિના આ સંગ્રહ હાથેજ સંભવી શકત, પણ તેમનાં તો અમારી ઉપર અનેક ઋણ છે ત્યાં આ વિશિષ્ટ ઋણનો જાહેર સ્વીકાર કરી બીજાં ઋણને ગોણુ બનાવવા અમે નથી ઇચ્છતા. આનન્દ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના સંચાલકોનો જે ત્વરથી એમણે કામ કર્યું છે તે બદલ આભાર ન માનીએ તો આ આભારદર્શન અપૂર્ણ જ રહે. અને જેમની પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહનને લીધે આ પ્રકાશન શક્ય બન્યું તે પૂજ્ય બહેનનો ? તે વ્યક્ત કરવા અમે શબ્દો નહિ શોધીએ-અટલે તત્સંબંધી મૌન જ સેવીશું.

આશા છે કે વડીલો અમારો આ પ્રવૃત્તિને સહાનુભૂતિપૂર્વક જોઇ અમને એ દિશામાં વિશેષ માગદર્શન કરાવશે.

વીલેપારણે, ૨૮-૯-૭૭

મહેશ મહેતા

મહામંત્રી

વિદ્યાર્થી પંચાયત

શ્રી. ગોકળીઆઇ હાઇસ્કૂલ

સં પા દ કી ય

ગૂજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં આ પ્રકાગ્ના સંગ્રહનો ઉમેરો કરતાં સહજ ફોલ થાય છે. પણ ગાંધીજીને વિષે આપણી ભાષામાં એટલાં બધાં કાવ્ય, ગીત, લગ્ન, રાસ, ગરબી, મુકતક, ધૂન, જોડકણું વગેરે લખાયાં છે કે પ્રજાવ્યાપી બબ્બે આંદોલનોનાં મહામંથન શમ્યા પછી આજે એ આપણે એનાં ગીતનવનીત નહિ ઉતારી લઇએ તો કદાચ ગાંધીજીના સમકાલીન ગામકાને એમને વિષે શી શી જાગ્રિઓ હતી એની નોંધ સચવાઇ રહેવી અશક્ય જેવી થઈ પડે.

પ્રશસ્તિકાવ્યની ઉત્તમ કવિના પ્રકારમાં ગણુના ચતી નથી. પણ આ સંગ્રહમાં ગાંધીજીની પ્રશસ્તિ ઉપરાંત, એમના જીવનને લગતા છતાં એમના જ નહિ પણ સારી પ્રજાના જીવનના ગણાઇ ચૂકેના ઐતિહાસિક પ્રસંગોમાંથી પ્રેરાયેલી કૃતિઓ પણ સહભાષ્યે સારા પ્રમાણમાં છે. એક જ પ્રસંગ નૂહાનૂહા કવિઓની દષ્ટિએ કેટલો ઐતિહાસિક કે આધ્યાત્મિક મૂલ્યવાળો છે એ જાણવું પણ શક્ય બન્યું છે.

ઐતિહાસિક ઘટનાઓનું તાત્વિક અન્વેષણ કે રસાત્મક નિરૂપણ સમકાલીનોને હાથે યથાર્થ થાય એ સર્વથા અસંભવિત નહિ તોયે દુર્લભ તો છે જ. હિમાલયની તળેટીએ જીએતો માણુક હિમાલયની જગ્યાએ માપવા અસમર્થ નીવડે તો એ સમજી શકાય એવું છે. ગાંધીજીના જીવનના ઐતિહાસિક ગણાતા પ્રસંગોનું કાવ્ય અને તારતમ્ય તો સમય જ યથાક્રમે દર્શાવશે. આ સંગ્રહમાંથી તો ૧૯૧૩ થી ૧૯૩૭ એટલે કે ગાંધીજીના જીવનની અગત્યની એક પચીસીને ગૂજરાતી કવિઓએ કેમ સમજવા પ્રયત્ન કર્યો છે એટલું સ્પષ્ટ થશે તો ખસ.

સાથે સાથે આ સંગ્રહનો એક ખીણ દૃષ્ટિએ પણ ઉપયોગ થશે એવી આશા છે. ક્યાં સર્વને સુવિદિત એવું ગાંધીજીનું વિરાટ જીવનકાવ્ય અને 'ક્યાં આપણું ભાષામહ્યું આ અદ્ય કાવ્ય ? ક્યાં પ્રજાના પ્રભુદ્ધ પ્રાણુનો કાવ્યનદ અને ક્યાં આપણું શબ્દઝરણું ? આ અસંગતિનાં કારણો આપણા પ્રજામાનસની અને ભાષાપ્રવૃત્તિની મર્યાદાઓમાં જિજ્ઞાસુને મગશે. એ મર્યાદાઓ વિચારવાનું અને શક્ય તેટલા વેગથી વટાવી જવાનું અદ્યમ્ય સૂચન આવા સંગ્રહમાથી જાગે તો યે ઓણું નથી.

ટુંક સમયમાં પણ અમને મહાગૂજરાતના અનેક કવિઓએ પોતા-પોતાની કૃતિઓ પહોંચાડી એટલે જ આ ગાંધી જ્યંતીના પ્રસંગ ઉપર જ સંગ્રહ બહાર પાડી શકાય છે. તે તે કવિઓનો અત્રે અમે હૃદયપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. મળી શકી તેટલી બધી જ સારી વસ્તુઓનો સંગ્રહમાં પ્રમાણ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. જના કાઠ સારી કૃતિ રહી ગઈ હોય તો રગુજર ચાહીએ છીએ.

ગાંધીજીનું ગૂજરાત આ ગાંધીકાવ્યસંગ્રહને અપનાવી લેશે એવી આશા છે.

વિભેપારવે

૥ધીસપ્તાહ ૧૯૬૩.

જીજ્ઞાભાઈ દેસાઈ

ઉમાશંકર જોષી

અનુક્રમ

નં.	વિષય	લેખક
૧	મહાત્મા ગાંધીને ચરણે	શ્રી ખખરદાર
૨	અંતરની આદ	„ મેઘાણી
૩	છેલ્લો કટોરો	„ „
૪	માતા તારો ખેટડો આવે!	„ „
૫	છેલ્લી સલામ	„ „
૬	ત્રિભૂતિ	„ સુંદરમ્
૭	ખેલી એક ખાણ	„ તનમુખ ભટ્ટ
૮	અવતાર	„ રતેશ્વરશિખ
૯	દીવાઈડી	„ „
૧૦	નાખૂદા	„ „
૧૧	જ્યન્તી પર્વ	„ „
૧૨	માતનો ખેટો	„ „
૧૩	મનમોહન ગાંધીજીને	„ લલિતજી
૧૪	યુગ અવતાર	„ મસ્ત મયૂર
૧૫	નરવા ગુર્જર ગાંધીજીને	„ લલિતજી
૧૬	ગીટો મનમોહન મોર	„ „
૧૭	પ્રેમ ભૂતિ	„ ધરમસી તેજાણી
૧૮	સતના આશકને	„ લલિતજી
૨૯	જ્યવીરને	„ „
૨૦	ખન્ય ભૂમિ	„ રાધયુરા
૨૧	ઓ ડોલુ?	„ રાધયુરા
૨૨	ઓ ભવ્ય ડોસા!	„ હરિહર ભટ્ટ

નં.	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૨૩	સત્યના સંતો	શ્રી હરિહર ભટ્ટ	૪૮
૨૪	સ્વમ-શિક્ષી	„ મોહન હક્કર	૪૯
૨૫	એ જોગીરાજ	„ કેશવ શેઠ	૫૦
૨૬	પગે પાછો	„ કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી	૫૩
૨૭	બાપુનું નામ	„ તનસુખ ભટ્ટ	૫૭
૨૮	ગાંધીબાપુ	„ સોમાભાઈ ભાવસાર	૫૭
૨૯	વિશ્વવ્રત	„ સુંદરજી ખેડાઈ	૫૮
૩૦	-બાપુજીને-	„ મોહન હક્કર	૫૯
૩૧	નૂતનયુગનો પાર્થ	„ સુંદરજી ખેડાઈ	૬૦
૩૨	કાની હશે એ બંસરી?	„ કલ્યાણજી મહેતા	૬૨
૩૩	જીવો જુગ જુગ	„ ગમનન જોષી	૬૩
૩૪	બેઠી સાં શંખલાઓ	„ અમૃત પારેખ	૬૩
૩૫	અદ્વિતીય જીવનશ્રી	„ રતિલાલ ડાયા	૬૪
૩૬	વંદન	„ ત્રિપાડી	૬૫
૩૭	ગાંધીજીને	„ મુરલી દાકુર	૬૬
૩૮	અર્પણ	„ કોલક	૬૭
૩૯	મહાત્મ ચરણે	„ ગો.	૬૭
૪૦	ગાંધીજીની જીવનગરબી	„ કવિ રામજીલાલ	૬૮
૪૧	મહાત્માને અંજલિ	„ રસિક ત્રિપાડી	૭૨
૪૨	બીલાનું ગાંધી ગીત	„ ધર્મરક્ષાલલ વૈદ્ય	૭૩
૪૩	સાબરમતીના સંતનું ઇગ્તિદાંડી		
૪૪	તપસ્વી	„ જહાંગીર દેસાઈ	૭૪
૪૫	પૂજ્ય ગાંધીજીને	„ ગો.	૭૬
૪૬	જોખું રિમત	„ યુલાબદાસ બ્રોહર	૭૭
		„ તનસુખ ભટ્ટ	૭૮

નં. વિષય

લેખક

૪૭	સુગદેવ	શ્રી મૂળજીભાઈ શાહ
૪૮	ગાંધીજી તો	„ સુકતા મંગળજી ઓઝા
૪૯	બાપુની કાંડી કૃત્ય	„ ગોકુળભાઈ ભટ્ટ
૫૦	ઐષ્ટ સર્જક	„ પ્રહલાદ પારેખ
૫૧	આખરી નિરંધાર	„ રમણ સોની
૫૨	સુકાની	„ ગોકુળભાઈ ભટ્ટ
૫૩	વિજય પ્રસ્થાન	„ જનાર્દન અભારકર
૫૪	હરિદ્રનારાયણ	„ હિમાચંકર જોષી
૫૫	મહાત્માજી દ્વારા પ્રેર્યામાનો સંદેશ	„ અંબ કવિ હંસરાજ
૫૬	જનકુમર	„ પિપાસુ
૫૭	બાપુને	„ કરસનદાસ માણેક
૫૮	આજે ઉત્તર રાષ્ટ્રદેવતા	„ મંજુલાલ મજુમદાર
૫૯	મૃત્યુનો યાત્રી	„ હિમાચંકર જોષી
૬૦	ગાંધીજીને	„ ચંદ્રકાન્ત મહેતા
૬૧	માહીના સુક્રિયા યજ્ઞ	„ મનસુખલાલ ઝવેરી
૬૨	બાણપથારી	„ હિમાચંકર જોષી
૬૩	જીવનનો કલાધર	„ „ „
૬૪	રાષ્ટ્ર યજ્ઞ	„ ધન્ડુલાલ ગાંધી
૬૫	મોહનનંદા ભગ	„ ઈ.
૬૬	વંદુ મહાત્મા	„ ગો.
૬૭	કાલુના ચરણુમાં ?	„ મનસુખલાલ ક. મહેતા
૬૮	મંગલ શબ્દ	„ હિમાચંકર જોષી
૬૯	સ્વાગતમ્	„ ચાંદરાયણ
૭૦	મહાત્માપ્રણામિ:	„ „

મહાત્મા ગાંધીને ચરણે

(ગાંધીજીની પચાસમી વર્ષગાંઠને મંગલદિનેઃ રવિવાર, તા. ૨૧-૬-૧૬)

: જાંડ દસ્તીત :

૧

ગાંધર્વ આવો ગગનના !

સૂર તમ સુરસદનના

સ્નેહે ભર્યા,

સત્યે ઠર્યા,

દો આજ મોંઘા કવનના !

આવો, ગવૈયા સ્વર્ગના સુરસાજમાં,

આવો અમારા સત્યસ્નેહસમાજમાં !

ખગ સર્વ મધુકંઠી મળો !

મધુર લહરીઓ ભળો !

પાછા ફરો પડછંદ સામ અવાજમાં !

સંગીતદેવી ! કાવ્યદેવી ! સર્વ આજે આવો !

અહીં અમર મોહનગાન સહુ સાથે મળી ગવડાવો !

૨

મોંઘો અમૂલ્ય પ્રસંગ આ,

છે અતુલ્ય ઉમંગ આ;

પ્રિય હૃદયના

સુરવિજયના

મોંઘા અમારા રંગ આ :

એ રંગમાં કયમ એકલા અહીં રહાલીએ ?

આ લોક ને પરલોક સાથ ઉભળીએ :

શિર જેવું અડતું સ્વર્ગને

ધારતું રવિભર્મને,

ના બૂલતું તે આ ધરા પલ્લુ ભાળીએ :

એ આત્મનો ઉત્સવ ઉજવવા, સુરજનો ! પૃથ્વીજનો !

આવો બધા, અહીં ગાંધીએ નવપ્રેમગાંઠ પતીજનો !

૩

એ ગાંઠનારો કો હશે ?

જગ બધી જે મોહશે

સદ્વચનથી,

સન્મથનથી

જે આંસુ જનનાં લોહશે ?

જેને જડીબુટ્ટી મળી કલ્યાણની,

જેણે ઘડી પૂરી મહત્તા પ્રાણની,

વનવન વિશે જે આશયો,

અસુર શું નિર્ભય લડયો,

સત્યેજ જડતો વાત જે નિર્માણની :

માનવહૃદયના રોગને ઝટ પારખી દે સાર તે,

એવાં વસાણાં રાખનારો ગાંધી એક જ ભારતે !

૪

ક્યાં શુદ્ધિ જોઈ ધર્મની,
મન, વચન ને કર્મની ?

ભારત ! ખરે

જુગજુગ ધરે

મોટાઈ એ તુજ મર્મની !

રાખ્યું હરિશ્ચંદ્રે અમોહું સત્ય જે,

ટેકી અડગ પ્રહલાદ કેરું કૃત્ય જે,

ભારતતણા ઇતિહાસમાં

છે રહ્યું ચિરવાસમાં,

એ સત્યની જુગજુગ બતાવી ગત્ય જે :

તે ના રહે ઢંકાઈ અહીં અજ્ઞાન કેરી આધીએ,
કળિયુગ વિશે એ સત્ય તો રાખ્યું મહાત્મા ગાંધીએ !

૫

આપ્યો અધર્મ બધે ઘણો

કારમો માયાવણો,

આ દેશમાં

મન કલેશમાં

ચાલ્યા વિનાશી ધર્મણો :

દીસે હરાયાં તીર્થ કેરાં તેજ હા,

ના આજ ગંગાસ્નાન તારે સહેજ હા,

ના પેટભર ભોજન મળે,

બાળ જૂથ્યાં ટળવળે,

મોંધા અમારા રંગ આ :
 એ રંગમાં ક્યમ એકલા અહીં મ્હાલીએ ?
 આ લોક ને પરલોક સાથ ઉભાળીએ :
 શિર જેનું અડતું સ્વર્ગને
 ધારતું રવિભગને,
 ના ભૂલતું તે આ ધરા પણ ભાળીએ :
 એ આત્મનો ઉત્સવ ઉજવવા, સુરજનો ! પૃથ્વીજનો !
 આવો બધા, અહીં ગાંધીએ નવપ્રેમગાંઠ પતીજનો !

૩

એ ગાંઠનારો કેા હશે ?
 જગ બધી જે મોહશે
 સદ્વચનથી,
 સન્મથનથી
 જે આંસુ જનનાં લોહશે ?
 જેને જડીબુટ્ટી મળી કષ્ટ્યાણુની,
 જેણે ઘડી પૂરી મહત્તા પ્રાણુની,
 વનવન વિશે જે આધડયો,
 અસુર થું નિર્ભય લડયો,
 સત્યેજ જડતો વાત જે નિર્માણુની :
 માનવહૃદયના રોગને ઝટ પારખી દે સાર તે,
 એવાં વસાણાં રાખનારો ગાંધી એક જ ભારતે !

૪

ક્યાં શુદ્ધિ બેઠાં ધર્મની,
મન, વચન ને કર્મની?

ભારત! ખરે

ભુગભુગ ધરે

ખોટાઈ એ તુજ મર્મની!

રાખ્યું હરિશ્ચંદ્રે અમોઘું સત્ય જે,

ટેકી અડબ પ્રહલાદ કેરું વૃત્ત્ય જે,

ભારતતણા ઇતિહાસમાં

છે રહ્યું ચિરવાસમાં,

એ સત્યની ભુગભુગ બતાવી ગત્ય જે :

તે ના રહે દંડાઈ અહીં અજ્ઞાન કેરી અંધીએ;

કળિયુગ વિશે એ સત્ય તો રાખ્યું મહાત્મા ગાંધીએ!

૫

વ્યાખ્યા અધર્મ બધે ઘણો

કારખા માયાતણો,

આ દેશમાં

મન કલેશમાં

ચાલ્યાં વિનાશી ધર્મણી :

મીઠે હસાયાં તીર્થ કેનાં તેજ હા,

ના આજ ગંગાસ્નાન તારિ સ્નેહ મહાત્મા

ના પેટબર લોજન મળે,

બાળ...

છે મેઘ સૂકાયા બધે ગગને જ હા!
 એ સત્ય ખૂટયું ત્યાં બધે ખૂટે જ સુખનાં સાધનો,
 એ સત્યને સ્થાપે ફરી આ વીરલો ગુજરાતનો!

૬

એ વીર આજ વધાવીએ,
 સ્નેહ પુષ્પો લાવીએ.
 નવજીવને
 નવઉરધને

એ સત્ય આત્મ સુભાવીએ,
 જેણે ન જાણી કોઈ દિન પણ દૂરતા;
 જેની અખંડ જલ્લાય યૌવનશૂરતા;
 જેના મહાસંઘમથકી,
 ધર્મમય ઉદયમથકી,

નિજ શત્રુને પણ સ્નેહપિંજર પૂરતા;
 જે કર સર્વા મણિકા વિરલ એ લલ્લ જીવનમાળના,
 તે અમ શિરે તપજો સદા! ન પ્રહાર લાગે કાળના!

૭

મોહન ! અમારા વીર જો !

સાધુ, દાના, પીર જો !

માનવહૃદય

સુકુમારતા

ઉર ધારતા

અવમસ્ત ગીર ક્ષીર જો !

મોહન ! તમારી પ્રાણમોહન જંસરી !

મોહન ! તમારી સત્વદોહન જંસરી !

સહુ મોહને બૂલાવતી,

રસ અખંડ જમાવતી,

મોહન ! તમારી પ્રણસોહન જંસરી !

વાળે અખંડ પ્રવાહથી સહુ સ્થિર થઈ સુણીએ, અમે
એ રમ ટપકતા શબ્દ ઝીલી આત્મમાં ધુણીએ, અમે !

૮

વીરા ! લળે ઉર કેમ ના,

આ મહોત્સવ હેમના

ભારત વિશે

પળપળ દિસે :

લ્યો નમન આ અમ પ્રેમનાં !

વીરા ! તમારું તેજ દૃઢ્ય જગાડને !

અમ છંવને તમ સત્યબીજ ઉગાડને !

અમ કુંજ લીલો થાય આ,

ભારતે રમ ધાય આ,

ગંગા ફરી દેવત્વભર વહેવાડને !

તમ જ્યોતથી અહીં કોડ જળને જ્યોત સત્ય સમાધિની !

ભારત વિશે ધરધર થને જય જય મહાત્મા ગાંધીની !

અંતરની આહ

[ગોળમેળ પરિવહમાં જતાં મટક્યા ત્યારે]

મને સાગરપાર બેઠાવી જો . ઘિટન !

આદરમાનસર્યાં હમ ઇજન,

બાંધવતા કેરાં બાંધીને બંધન,

આખર આજ મતિ બગડી :

ફેડી પ્રવેલ ધળ રગડોળી રહી ?

અધિ ! અમૃત ચોષડિયાં ગડિયાં

ત્યારે કેમ હળાહળ થોળી રહી ?

મારા કોણ પળાવવા કારણીએ

ખાંડમા જેડૂતોને મેં તો ખાંડણીએ

એનાં ધાન લીધાં કણીએ કણીએ.

‘અધી જાઓ વીસ મારા, નેકીને ખાતર !’

એમ ધૂમ્યો વિનવી વિનવી

ત્યારે વાહ સુખન ! ઇમાનદારી કેરી

વાત તારે તો નવી ને નવી !

હું ‘ સુલેહ ! સુલેહ ! સુલેહ ! ’ રટયો;

નવ નેકીને પંથેથી લેશ હટયો

દિલે તારેથી તોય ન હંશ મટયો !

‘ હું ‘ હરાવ ! હળાવ ! રીઘાવ ! ’ વિના

બીજો હાવ એકે ય શીખી જ નથી !

તુને શું કહું માનવની જનની !

વશ થાય પશુ પણ બહાલપથી.

મારા જેડુને માર : મને તાંહી મહેફિલ !

આંહી ગોળીબાર : ત્યાં ફૂળે કોકિલ !

આંહી કાળાં કાળાગાર : ત્યાં મંજિલ !

ખૂબ થયાં અપમાન, મળ્યાં વિપપાન,

હવે મને શક્તીશ ના !

મારાં સ્થાન માતાકેરી કુંપડીએ

મને મહેફિલમાં બેઢી ! ગોતીશ ના !

અહીં છે, અહીં છે, મુગલિ અહીં છે;

નથી ત્યા, નથી ત્યાં, ખીજે ક્યાં, અહીં છે;

ખ્યારી મા-ભૂમિની ધરતી મહીં છે.

એને શોધીશ ના દિલ ! સાગર પાળની

તેજલરી તકરાર વિષે,

એનો રાખીશ ના ઇતબાર હવે

ખીજવાર કો'કેલકરાર વિષે !

વળી જાઓ રે બહાણુ વિદેશ તણાં !

મારે હૈયે તો કોડ હતા ચે ઘણા

મારી સૃષ્ટિના સંત સમાગમના.

મારે હોંશ તો ખાસ હતી મારા ખૂનના
 ખ્યાસી જનોના મિલાપતણી,
 મારે હામ હતી ભૂખ્યા સિંહોને-ઝોડમાં
 ચેસીને પીઠ પંપાળવાની,

મહાસિંધુની ઝો લહરી લહરી !
 તમે બિન્દુએ બિન્દુની છલ કરી
 કહેજો સારા વિશ્વને તીર ફરી—
 જગ બાંધવતા કેરા વૈરીજનોને ન
 ગાંધીનું પ્રેમ પ્રયાણ ગમ્યું,
 હા રૂ જો જા ના વા ર સ હા ર ને નગ્ન
 ફરીરતું નેત્ર સુધા ન ગમ્યું.

મેઘાણી.

છેલ્લો કંટોરો

[ગાજમેજ પરિષદમાં જતી વેળાએ]

છેલ્લો કંટોરો ઝેરનો આ : પી જલે ખાપુ !
સાગર પીનારા ! અંજલિ નવ ઢાળજે ખાપુ !

અણખૂટ વિશ્વાસે વહ્યું છવન તમારું :

ધૂતો દગલગાળે થકી પહિયું પનારું :

શત્રુ તણે ખોળે ઢળી સુખથી સુનારું :

આ આખરી ઝોશિકડેં શિર સોંપવું, ખાપુ !

કાપે લલે ગર્દન : રિપુ મન માપવું, ખાપુ !

સુરઅસુરના આ નવયુગી ઉદ્ધિ-વલોણે

શી છે ગતાગમ-રત્નના કામી જનોને ?

તું વિના શંભુ ! કોણ પીથે ઝેર દોણે ?

હૈયા લગી ગળવા ગરલ છટ જાઓ રે ખાપુ !

ઓ સૌમ્ય રોદ્ર ! કરાલ-કોમલ ! જાઓ રે ખાપુ !

કહેશે જગત : ભેગી તણા શું ભેગ ખૂટ્યા ?

હરિયા ગયા ચોષાઈ ? શું ઘન નીર ખૂટ્યાં ?

શું આલ-સૂરજ ચંદ્રમાનાં તેલ ખૂટ્યાં ?

રૂખી અમારાં દુઃખ નવ અટકી જલે, ખાપુ !

સહિયું ઘણું, સહિયું વધુ : નવ થકકલે ખાપુ !

ચાળૂક, જખ્તી, દંડ, ઠંડા મારના,
 છવતાં કણસતાન કારાગારનાં,
 ચોડા ઘણા છંટકાવ ગોળીખારના,
 એ તો બધાં ચ અરી ગયાં કોઠે પડ્યાં, બાપુ!
 ફૂલ સમાં અમ હૈડાં તમે લોટે ઘડ્યાં બાપુ!
 શું થયું, ત્યાંથી ઢંગલું લાવો ન લાવો:
 બોસા દઇશું, ભલે ખાલી હાથ આવો!
 શાપશું તારે કંઠ રસળસલી ભુનઓ.
 દુનિયા તણે મોંયે જરી જઈ આવજો બાપુ!
 હુમકદિના સંદેશડા દઇ આવજો બાપુ!
 જગ મારશે મેણાં ન આવ્યો આત્મજ્ઞાની!
 નાભ્યો ગુમાની પોત પોતાની પિછાની!
 જગમેમી ભેયો! દાઝ દુનિયાની ન લાણી!
 આજર માનવ-જાત આકુલ થઈ રહી, બાપુ!
 તારી તખીખી કાજ એ તલખી રહી, બાપુ!
 બા બાપ! માતા આખલાને નાથવાને,
 બા વિધહત્યા ઉપર જળ છાંટવાને,
 બા સાત સાગર પાર સેતુ બાંધવાને,
 ધનચોર વનની ઘાટને અજવાળે, બાપુ!
 વિકરાળ કેઅરિયાળને પંપળને, બાપુ!
 ચાડ્યો જજો! તુજ લોભિયો, ભગવાન દે, બાપુ!
 ગરલો કટોરો એરનો પી આવજો, બાપુ!
‘એપાળી’

માતા તારો બેટો આવે!

[ગોળમેશ પરિવદમાંથી પાછા વળતી વેળાએ]

માતા! તારો બેટો આવે,
'આશાહીન એકલો આવે.'

ને ને! મારો બેટો આવે,
સંદેશાઓ એપિયા લાવે.

જવાહરમુખી એને કાળજે રે એની આંખમાં અમૃતધાર;
એવો કોઈ માનવી આવે,
લેખાં કાળનોતરં લાવે—માતાં.

સુતો રે હાથ તો નગજે સાયર! ચેર આવે પ્રાણુધાર;
ડૂંચે તારે બાંધ હિંડાળા,
મોલી મારો ખાય ને ઓલા—માતાં.

ધૂળરોળાણા એ મુખ માથે, વીરા, છાંટજે શીતળ છોળ;
પ્રેમેથી પાહુલિયા ધોળે!
આછે આછે વાયરે લહોળે—માતાં.

તારા જેવાં એના આતમાનાં ગેળી હિમ અગાધ ઊંડાણ;
ત્યાંયે આળે આગ લાગી છે,
ધુંવાધાર તોપ દાગી છે—માતાં.

[૧૪]

‘ધાઓ ધાઓ ધેનુપાળ!’ એવો તે દિ ઊઠ્યો રે હાહાકાર,

‘શાદૂળા ને સાંઠ માતેલા

હુંજે હુંજે ભાગશે લેળા—માતાં

ભાઈ વિદેશીડા! વિનવું રે એને રોક્યો મા ઝાઝીવાર,

ઘેઠી હું તો દીવડો બાળું

ક્યારે એના ગાલ પંપાળું—માતાં

તારી કમાઈ શુભાઈનો રે મારે માગવો ના'ય હિસાબ,

બહાદા! તારે ખાકની ઝોળી,

માતા કરે મન અમોલી—માતાં

છેલ્લી સલામ

[પહેલા અનશનવનના સપ્તાહ વખતે]

[ઠાળ:—“ ભૂયો રે ભૂયો રે રાજ સન રે ગોપીચંદ્ર
પિયા ! પરદેશે ન જનાં હો છ ।

એ રે સેજડિયે અમને નીંદરા ન આવે ને,
મારે મન રાજ ન લાવે હો છ ।” એ લગનનો.]

સો સો રે સલામું મારાં લાંડુડાંને કે'લે રે,
ઝાઝેરા જુહાર જગને દેલે હો છ ।
મળાધું ન તેને સહુને માફમાફ કે'લે ને
રુદિયામાં રાખી અમને રે'લે હો છ.

ટીપે ટીપે શોષિત મારાં તોળી તોળી આપું તોયે,
પુરાં જેનાં પ્રાણત કહિયે જડશે ન છ,
એવાં પાપદાવાનત્રમાં જળે છે જનેતા મારી,
હિલકાના ડુંગર સળચ્યા-ઠરશે નં છ !
—સો સો રે સલામું°

* ઠીધાં ખાખ ખાંડવવનને પાંડુ તણા પુત્રે તે હિ
નિરોપી નાગાં લાખો લુંબણાં હો છ,

* અર્જુને ખાંડવવન સગાવીને સર્પોને નહિ પણ નામ નામની
મનાર્પ માનવગતિને લક્ષ્મીશૂન કરી હતી : કેવળ એ આદિનિવાસી-
મેનો પ્રદેશ પચાવી પાડવા સારુ.

આહુનાં નિવાસી એ તો આ રે આયે લોભ કેરાં,
પૂર્વજ માહરાને પાપે આશણું હો છ.
—સો સો રે સલામું.

† સુપતિ રામ મારા રહાનો વિસામો એણે
ઋષિએને વચ્ચેને ખાધેલ ખોટયું હો છ,
મનુનામ લજતો એણે પારાધી સંહારિયો રે,
એનું ચોર પાતક આજે ઉમટયું હો છ!
—સો સો રે સલામું.

છેલાં, ખાળ્યાં, ગારક કીધાં પૃથ્વીના પેટમાં ને,
અસૂરો કહીને કાલ્યાં વનવાસ છ;
હવતિને કાળે ભૂદી નરકું જખાવિયું ને
સદાના નરાધમ શખ્યાં દાસી કાસ છ!
—સો સો રે સલામું.

‡ સમર્થોની સત્તા મતો, પૂતાશની પૂતલુણાલ.
કુરિયા ગુરની કું કું કરામાલ છ;
એની તો વણાવી ધોંગી ધરમધમએ ને
ભાંડુ કેરે રંગતે રંગી બલી ભાલ છ!
—સો સો રે મતામું.

† જાગ્રજે આવીને ગમચંદ પાને પોકાર દર્ષો કે શાસ્ત્ર ના
એક કદે તપશ્વર્ગ માંડી છે તે કાગળે મારો પુત્ર મૃત્યુ પામે છે ।
પરથી રામચંદ્ર એ તપશ્વર્ગનાં શિવ-ઉદ્ધ દર્ષો દત્તે.

‡ આ જગાં ભુદીનાં પશુને નામે મહા રહેલ છે એ જ. ૧ મં.

એવી એવી ઝડીઓ મારાં સહોદરો ઝીલતાં ને,
 ધરમધળ કેરે ક્યારે સીચાણા હો છ;
 રુદામાં શમાવી સરવે રુદનપિયાલા વાલાં
 હુરિ કેરા રથડા હેઠળ પિલાણાં હો છ.
 —સો સો રે સલામું°

રથના મારથડા સુણને સાધુ ને શુંસાઈ સરવે !
 ઠડાકા કરે છે રથની ધરીઓ હો છ.
 જુવો જુવો જુગનો જૈરવ ઉસો વાટ ખાળી આજે,
 ભીતર તો નિહાળો, હુરિ ક્યાં પળિયો હો છ.
 —સો સો રે સલામું°

જુગનો મહારાજ આજે મહાકાળ નાગિયો ને,
 ધરમ કેરાં ધારણુ કાટા માડે હો છ :
 * સતને ત્રાજવડે મારાં કલેજાં ચડાવિયાં મેં,
 શીશ તો નમાળ્યું શાસનદડે હો છ.
 —સો સો રે સલામું°

હુરિ કેરાં તેડાં અમને-આવી છે વધામણી રે,
 દલિતોને ઉત્સવ હાકલ પડી છે હો છ.
 હસતાં મુખડાની અમને વિદાયું દિયો રે વહાલા !
 રખે કોઈ રોકે નયણાં રહીને હો છ !
 —સો સો રે સલામું°

મેવાણી.

* મહાત્માજીના શબ્દો 'I have laid down my life in scales of justice'.

ત્રિભૂતિ

: શિખરિણી :

શુદ્ધ

ધરી આજન્મેથી પ્રણયરસદીક્ષા તડકતું
હતું જે સંતાપે જગત દુખિયું, કિલન્ન રહતું,
લઇ ગોદે લાયુ' હૃદયરસની હૂંફ મહીં ને,
વદા : 'શાંતિ, બહાલાં, રુદન નહિ છુટી દુઃખતણી.'

અને છુટી લેવા વનઉપવનો ખૂંદી વળિયા,
તપશ્વર્યા કીધી, શુરુપરણુ સેવ્યા, વ્યરથ સૌ
નિહાળી, આત્મામાં કરણ સહુ સંકેલી ઉતર્યા,
મહા યુધ્ધે છૂતી નિષય, લઇ છુટી નિકળીઆ.

પ્રબોધ્યા ધૈર્યે તે વિરલ મુખમંત્રો, જગતને
નિવાયુ' હિંસાથી, કુટિલ વ્યવહારે સરળતા
પ્રસારી, મૃગિના અઘઉદધિ ચૂસ્યા મુખથકી,
જગત આત્મોપચયે ભરતી બહુવી ગંગકરુણા.

જોલો ! તારા મંત્રો પ્રગટ બનતા જે યુગયુગે,
અહિંસાકેરો આ પ્રથમ - પ્રગટયો મંત્ર જગતે.

ધંશુ

મહા રૌદ્રે સ્વાર્થે જગત ગરકયુંતું, બલતણા
મદે વેદા લોકો નિરબેળ દરિદ્રો કથહતા,

વિસારી હૈયાથી પ્રભુ, જગત સર્વસ્વ ગણતા,
પ્રતિ સ્થાને સ્થાને બસ નરકલીલા જ' પ્રગટી.

અહો, તેવે ટાણે વચન વદતો માર્દવતણાં,
દુખેલાંને દુઃખે સુખ મિલન દુઃખે જ કથતો,
હરિદ્રે ભગાડી પ્રબળ વચને વૃક્ષ બળનાં,
અમીઢૂપી લેઇ જગપર ભમ્યો બાળ પ્રભુનો.

હયાં જુદમી તખ્તો, બળમદ ભર્યા તાજ સરકયા,
નમેલો એ આત્મા પ્રબળ રિપુ દુર્દમ્ય બનિયો,
ભભૂક્યો ક્રોધાગ્નિ પ્રભુવિમુખનો આળ અબકી,
તહીં તેં હોમાઇ જગત દુખનો હોમ કરિયો.

સરી ત્યા જે શાંત સરિત બલિદાને ઉભરતી,
કૃપાસ્નાને એના જગત ધખતું શીતળ ધયું.

ગાંધી

પટે પૃથ્વી ફેરે ઉદય યુગ પામ્યો બળ તણ્યો,
ભર્યાં વિદ્યુત, વાયુ, ક્ષયળ, જળ સુઠીમાં જગજને,
શિકારો ખેંચ્યા ત્યાં મહાભર જનો નિર્બળતણા,
રચ્યાં ત્યા ઉચેરા જનરુધિરરંઝ્યા ભવન કૈ.

ધરા ત્રાસી, છાઇ મલિન દુર્ખાયા જગ પરે,
બન્યાં ગાંધી રૂપે પ્રગટ ધર્મશીનાં રુદન સૌ,
વહેતી એ ધારા ખડકરણના કાંતિલ પથે,
પ્રગલ્ભા અંતે થૈ મુદિત ચરલા વાય પ્રગટી.

હથે ના પાપીને, દિગુણ બનશે પાપ જગનાં,
લઠો પાપો સામે અડગ દિવના ગુપ્ત બળથી,
પ્રભુ સાક્ષી ધારી હૃદયલવને, ચાંત મનડે,
પ્રતિદેવીકેરું હિત ચહી લઠો, પાપ મટશે.

પ્રભો, તેં બી વાળ્યાં જગ પ્રભુપનાં ભૂમિ ઉઠરે,
ફળમાં આજે વૃક્ષો, મરણપથ શું પાપ પળતું!

સપ્ટેમ્બર: ૧૯૩૦.

મુંદરમ

કુડ ને કપલ જગમાં વાધ્યાં, પાપ'ડપંથ ફેલાય
ગાંભિર છાંટણે ભોમકા બીની સત્યના શ્વાસ રંધાય
અપે કોણ જગને શાતા?
નેલી એક બાપુ થાતા!

તનમુખ. જદ

અવતાર

: પુનરાવળી ૥૬ :

ઘોર ધુધવતા વાયુ વાયે,
 વાદળ જૂથે બ્યોમ છવાયે,
 ગાજવીજ ને ભડકા થાયે,
 વરસો ધગધગતા અંગાર !

તોફાને પર્વત સૌ ડાલે,
 થરથરતું જગ આંખ ન ખોલે,
 માનવચિત્ત ચઢ્યાં ચગડોળે,
 ગર્જન કોણ કરે ભયકાર !

આવે મૃત્યુગીત ગજવી
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !

શ્વાસે શ્વાસે જગ સળગાવી,
જુગ જુગ કેરી નીંદ ઉઠાડી,
નિધુર સહુ હૈયાં કમ્પાવી,
ધુમે ગ્રહી એ નવ હથિયાર!

ગીતા કેરા મંત્ર લણીને,
પગલે પગલે તિમિર હણીને,
લીફતાનીં ચોર ખાણીને
કમ્પાવે આત્માના તાર!

જયથોડે ભેસીને આવે
નવ અવતાર! નવ અવતાર!
કાને કાને શંખ પુકાવે
નવ અવતાર! નવ અવતાર!

જય થોડે ભેસીને આવે,

છિન્ન ભિન્ન બન્ધો સૌ કરતો,
ત્રિર્ભયતા ઉર ઉરમાં ભરતો,
સ્વતંત્રતાના મંત્ર ગજવતો,
કરે વિશ્વમાં નવ ચમકાર!

ઝંઝાવાતે વિશ્વ જગાડે-
નવ અવતાર! નવ અવતાર!
ધન ગર્જન કરી મોહુ ભગાડે
નવ અવતાર! નવ અવતાર!

ઝંઝાવાતે વિશ્વ જગાડે,
ધન ગર્જન કરી મોહુ ભગાડે,
ઉર ઉરમાં નવી જ્યોતિ ઝગાવે,
કરે સઘ એ જગ-ઉદ્ધાર!

સૃષ્ટિ નવી એ રચતો આજે,
સ્નેહગીત ન્યાં સદૈવ ગાજે,
સ્વાર્થ છુપાવે મુખ ન્યાં લાજે,
રેલાયે જગમાં અમી-ધાર!

આવો નવયુગ કેશં બાળો,
હૂર થયો છે પદ્મ કાળો,
પ્રભા દેવી રેલાતી ભાળો!
થાયે વિશ્વ તણે ઉદ્ધાર!

આજે દેવી ગીત ગજાવે,
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !
 વિરાટ પગલે શૈય અપાવે,
 નવ અવતાર ! નવ અવતાર !

આજે દેવી ગીત ગજાવે,
 વિરાટ પગલે શાય અપાવે,
 હાનવમાથી દેવ જનાવે—
 સ્નેહસર્યો એ નવ અવતાર !

૧૯૨૨

સ્નેહસરિમ

દીવાદાંડી

: મંદાકાન્ત : :

સાઆબયો ને મનુકુલતણા ગર્વના બુદ્ધબુદ્ધે બ્યાં,
ભાગી કૂટી પ્રતિપળ મળી જો અનન્તે સમાયે;
હૈયે જેને યુગ યુગ અને કાળના કાળ ડૂબ્યા,
ભાગે એવો ઉદ્ધાધિ સહસા શૂન્ય દાંડી-કિનારે !

આશ્ચર્યોના જનક ગરવો અખિધ એ—કિન્તુ આજે,
આશ્ચર્યો કે અવનવ થતાં કૌતુકે કૂળી ભાળે !
દાંડી કેશ ચિર વિજન એ સુખત ને શાન્ત આરે,
વિશ્વે પૂર્વે કદિ નહિ સુષયું કાળનું ખીન બાળે !

પૃથ્વી કેરે હૃદય મનુજે પાપની પાળ બાંધી,
હુંહુંકારે અહુદિશ ધુમે વૈરની ભાર આંધી !
ભાગી તેમાં મનુતનુજ કેા શાન્ત નિર્વેર ચોગી,
આવે પીવા ઉદ્ધાધિ તટ એ વિશ્વનાં ઝેર ઘોળી !

જીવે તેને લહરે લહરે અખિધ એ મીટ માંડી,
સ્થાપે હિંસાભસિત જગમાં ચોગી એ દીપ-દાંડી !

નાખૂદા

(અસરકારની કહેવાની નિષ્ફળતા વખતના દૃઢપ્રતિજ્ઞ ગાધીજીનું એક કલ્પનાચિત્ર)

: સિખરિણી :

વહે વેગે નૌકા સરલ સરતી સિન્ધુ ઉપરે,
તરંગો ને તારા શશિચર મીઠાં ગાન ઉચરે;
રમે, ખેલે, પેલાં ગલરૂ બટુકો-ગમ્મત કરે,
પ્રવાસી જ્ઞાનદે અહીં તહીં ફરે તૂતકપરે!
નહીં ચિન્તા કોને-સ્થળ સમય બાધા નહિ કરે,
બધે હૈયે કેવી રિમત લહરિયો રમ્ય વિલસે!

જયન્તી પર્વ

: અનુક્રમ :

નિરખ જ્યોતમાં આજે કરે વીણા લઈ ઉપા,
ગજાવે વિશ્વને ગાને, વિલસે શારદી પ્રભા.

મૃષ્ટિમાં પત્ર ને પુષ્પે, નેત્રે કલ્પે મને ઉરે,
આજે ગેળી ઋચા લબ્ય આલને શુભ્યજે સ્પુરે !

રનેહના સાધિયા પૂરે ઉપા પ્રજ્ઞાંડને પટે,
સત્યનો જય ગાજે છે ગંભીર વિશ્વને તટે !

સુણો ઓ વિશ્વના લોકો ! સુણો ઓ દેવ દેવતા !
જયન્તી પર્વ છે આજે મત્ય ને સત્યવાદીનાં !

દુઃખદુષ્ટ્યા સમાજે આ, પાપ દાઝ્યાં મનુ-કુલે,
ભરેહું ધશને તેજે નિર્ગળું રશ્મિ દેા જુલે.

દિને દિને ઉગે નિત્યે પ્રતાપી સૂર્ય તેજદા,
ઉગે છે રશ્મિ તો આવું જુગોમાં કહિ પ્રાણદા !

હલ્લે છે સ્પર્શધી સૂર્ય અંધારું ગાઢ રાત્રિનું,
ધાપે છે રશ્મિ આ સ્નિગ્ધ અંધારું ગાઢ પ્રાણનું !

આવો મૌ સાધુ ને સન્તો, આવો દુઃખી સુખી જનો !
ભરોને પૃથ્વી બક્ષાંડ ગજાવી જજ સન્તનો.

ગાજે મોર પાંખો પ્રકાશો લબ્ય સાગર,
સદા તેની મંદી ધૂમે ગ્રહો ને લાગુ તારક :

તે સૌમાં જૂલતું સિન્ધ, મુધા-ખિન્દુ શું નિર્મળ,
સોહો છે પૃથ્વીનું પદ : પ્રકૃત, સૌમ્ય, ઉર્જિત !

અને તે પદ કેરી ત્યાં પાંખડી એકને વિશે
દ્વારે છે વાસ માંબેરી ભરીને વિશ્વ સૌ દિશે !

ગાજે તે પાંખડી ઢેચે જ્યાં ઉર્જિત વેદની,
ને ઉપનિષદો લબ્ય, ગીતા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની.

સોહો છે લીખનો તેમાં ઉગ્ર ને સૌમ્ય સંયમ,
શુદ્ધ કેરી પ્રભા રાજે, શોભે અશોક રાજન.

વિશ્વખ્યાત મહા ખડે તે પુરાતન ભારતે
ઉઘાડી દૃષ્ટિ એ સન્તે ખેલી આ જગને વિશે.

દીઠી ચોદિશે તેણે રજની ચોર ગાજતી,
દીકું તેણે ડૂબ્યું વિશ્વ રક્તની સરિતા મહી !

અંગારા વર્ષતા તેણે વિલોક્યા જગ-નેત્રથી,
જાણે ઢેચાં બધાં દીઠાં ભરેલાં વેર ઝેરથી.

માંખેને દૃષ્ટિ ત્યાં સૌમ્ય દીકું તેણે ઉડે ઉડે,
વિલાસો વિશ્વના દીઠા રચાતા બન્ધુને રાજે !

વિપાદ ઘનની છાયા છવાઈ સન્તને મુખે,
નમસ્કાર કર્યા છેલ્લાં વૈભવો રાખ સર્વને !

જગના દુઃખનો 'કોસ' ધરીને નત મસ્તકે,
સંચર્યો એકલો લોકે છુદ્ધ ને ઇશુને પથે !

લાઘ્યુ' એને મહા સત્ય વિશ્વ ને વિશ્વ-દુઃખનું :
ખોટે પન્થે અદ્યુ' એણે નિઃશ્ચયું જંગ આ બધું !

કાળનાં પૂર થંભાવી જિંદગી જાણે હિમાલય,
ઉભો એ યોગીના જેવો ધીર ને શાન્ત નિર્ભય !

અધારને ઉરે જાણે ગૂંધતું બિમ્બ ચન્દ્રનું,
મુખે એને સ્પૃહ્યું એક સત્ય શાસ્ત્રો બધાં તણું—

શમે ના વૈરથી વૈર, ટળે ના પાપ પાપથી—
ઔષધ સર્વ દુઃખોનું મૈત્રીભાવ સનાતન.

તપશ્ચર્યા તણી વેદી ભર્યા માનવનાં કુલે
અપૂર્ન માડીને એણે પૂજી દેહ તણાં કૂલે !

કૃશાંગ, વિશ્વને આરે આલના ભેદ પેખતો,
ફિરસ્તા શો ઉભો તે તો શોક હર્ષ ન લેખતો !

ચાલે ત્યાં પગલાં એનાં ગાપે વિશ્વની દીનતા,
સંકોચે એસતાં અંગો સ્મરી દીન વસુન્ધરા !

જીવને ગામતાં એને સંગીત સર્વ ત્યાગનાં,
ત્યજી વસ્ત્રો, ધર્યાં એણે વલકલો વિશ્વ-દુઃખનાં !

સ્નિગ્ધ સોહામણી આંખો વિલુના ધામના સમી,
ચૂસતી વિશ્વનાં 'હેરાં' ચંદ્રિકા વરસી શીળી !

ઉઘટા સૂર્યની આસ્યે - હૈયું તે પુષ્પકોમળું,
ક્ષમા ધરતીના જેવી, 'ઐશ્વર્ય' આલના સમું !

ઉડીને. કલ્પના-ખાંખે કવિઓ દેશ દેશના
મથે છે શૂંધવા એને કાવ્ય-માળા મહીં સદા.

નથી એ કવિનાં ગાના, કલ્પના ઓમગામી ના
શક્યાં માપી કદી એના હૈયા કેરી વિશાલતા !

'નેતિ' 'નેતિ' વહી અન્તે ઇશ વર્ણવવા જતાં
પામે છે ઋષિઓ મોટા જે રીતે હાર સર્વદા-

તેમ આં મનુ કેશ ય પુત્રના વર્જનો મહીં,
'નેતિ' 'નેતિ' વિના ણીજે શબ્દ ભાષા મહીં નથી !

અનન્તતા તણા તીરે રેતીના કણનાં સમાં
ટોળે ટોળાં શુરો ! એને અમંખ્ય મનુજો તજાં !

પ્રચંડ 'નાદથી' આમે ચોરે છે કાળનાં જળ,
ચઢે છે ક્ષરમી આંખી - ભરીને આપું ચે નલ !

ચળીને આંધીથી મોટા ધૂમે છે શૂન્યમાં થઈ,
ઉડે છે કોટિ પ્રહાંડો જાણે કે રેતીના કણ !

ને પેલા પથિકો કેરી પક્ષિ તૂટી જઈ બધી
ધસે વેગે ઝિકાવાને કાળના ખડકો મહીં !

મથે દો જૂઝવા સામે, છૂપે કોઈ બખોલમાં,
વળી ખીન્ને ચૂસે લોહી સાથી કેરું ઉરે ધસી !

અધારાં આલમાં ઘોરે, એકે ના હીસતો પથ,
પન્થ છે તેમના હીર્ષ તું વિના કોણ સાલક ?

સૂર્યના તાપની ખીકે કમ્પતા તારલા બધા
રનેહથી પાલવે વીણી સ્મિતે જેવી રમે ઉપા-

તેમ તું બની ગોપાલ સાદે આજે સુષોભયે,
ભુલેલાં સર્વને દોરે સત્ય તે ધામને પથે.

ગુરો ! અન્તરના ઊંડા નમસ્કાર હજી તને !
તારે નામે ખીલે હૈયાં મનો સૌ નિર્મળાં બને.

દીધા તે વિશ્વને અર્થ સત્ય-સૌરભથી ભર્યા,
ત્યાગના પાઠ મોંઘેરા શીખવ્યા, વિશ્વને વડા !

સંહારે પાપને ના તું, વિરોધે ના જરી કરે,
હીંજવે પાપીને તું ને પ્રાચલિતપણું જળે

વર્ષા-આર્દ્ર પ્રભા જેમ શેલે છે શારદી રૂપી,
ઘોઘને પાપને તેમ અર્પે તું તો પ્રસન્નશ્રી!

દબાએલાં જનોને તું અર્પે ગૌરવ આભતું,
હિંસાના શસ્ત્રની સામે ધરે છે ળળ આત્મતું!

મૃત્યુની ભવ્યતા તેં તો જ્ઞતાપી અમને ખરે!
તાહરાં પુણ્યનાં તેજ અમારા આલને લરે!

અધારાંમાં ફોળેલા આ જગે તું ધ્રુવતારકઃ
ટકે તારા - તપે વિશ્વ, પ્રભુતા પયગમ્બર!

એમરે દર્શને તારાં નિરાશાનાં પુરે બધાં—
યાચીએ આશિષો તારી યુગાન્તરેઃ સુધી સહા!

ચઢે છે આશમાં ભિંચે સ્નિગ્ધ સુધામુખી ઉપા,
 તપે છે પૃથ્વીને પાટે યોગીના યુગ્મનો પૂષા.
 આનન્દો વિશ્વના લોકો! દીપમાળા કરે મહા!
 આગણે હૃર્મધી આજે પૂરોને સાધિયા રૂડાઃ
 તોરણો પુષ્પના રમ્ય ખાધોને આજ ખારણે,
 કૃપા ઇશ તણી મીઠી વિશ્વ કેરે ઉરે ઝળે!
 આવો સૌ પુણ્યશાળીઓ! આવો જોગી જતિ સહુ!
 આવોને દીન ભાણુઓ, ભિજવો પર્વ આ રુડે,
 સુણો એ વિશ્વના લોકો! સુણો એ દેવદેવતા!
 જન્યન્તી પર્વ છે આજે સત્ય ને સત્યવાદીનાં!

માતનો બેટો

હું મરા મૃત્યુ ડોલવા લાગ્યા ને ધરતી પાડે સાક,
ધરતી પાડે સાક :

“સૂતો હોય તો જાગજો બેટા, રણના ભોરોગ નાહ !

આંધું આજ મોંડું ટાણું,
ગાઇ દે મોતનું ગાણું !

મુલક તારો જાય રસાતળ ધરમ કરમ સાથ
ધરમ કરમ સાથ,

આધમજી ને વાયરા વાયે, ગાજે મેઘલી રાત !

હરે જો આલ અંગારા,
સ્થળે સ્થળ લોહીની ધારા !”

સપનું કારનું જાણીને જાગ્યો, જાગ્યો માનો પૂત
જાગ્યો એક સપૂત :

નેણ જાણીને જોયું તો તેણે લાગ્યાં ભયાનક ભૂત
લજી તેને વિનવે નેહ :

“મિધાવેને આપને ગેહ ” !

પાશ પડીને વિનવ્યા તેને, વિનવ્યા કોટિક વાર,
વિનવ્યા કોટિક વાર,

વિનવિ તેની ઠેલીને સામે ક્રીધા તિરસ્કાર—

વિનવણી દીનવા લેખી
કોએ તેની વાતે ન પેખી.

મુસકે મુસકે રુવે જગત સૂણી વિતક વાત,
 સૂણી વિતક વાત;
 સાત સમુદ્ર પાર જઈ તેણે કીધા પ્રણિપાત—
 કટોરો ઝરનો પીધો,
 રૂંધાવા પ્રાણુ તો દીધો !

“ ને ને ઓ કિરતાર ! હવે તો ને ને ચૌદે ય લોક !
 ને ને ચૌદે ય લોક !
 છીપાવું એની લોહી-પિપાસા આપું લીધણુ લોગ ! ”
 વહી એવું માતનો બેટો
 ઉભો ન્યાં કાળત્રિબેટો !

“ નેટલા રેતીકણુ છે લોભે, નેટલા તારા ન્યોમ
 નેટલા તારા ન્યોમ,
 તેટલા છાડને ગોળા તારા, બતાવને તારું નોમ !
 રખે તારુ કાળજી કાંપે,
 બાશું અમે નુમને આંપે.

જુલમ કેરા દોરે છે, જહીં જુલમનાં ન્યાં રાજ,
 જુલમનાં ન્યાં રાજ;
 પાયબેડી ને ઝાળકાંસો ત્યાં સાચના છે શિરતાજ !
 રાંખી તે શીર અમારે
 બેડીશું કાળને આરે ! ”

આવે નીચું ગાંભ હો, જીવે સાગર ભરતો કાળ,
 સાગર ભરતો કાળ!
 જાતને હોમી જગને તારે માતા તારે બાળ!
 સાથે વીર લાઇ ને ઝહેની!
 જીવે જગ વીરતા જેની.

નીકરે સૂતાં માનવી જાગે ને ધરતી પાડે સાદ
 ધરતી પાડે સાદ,
 ચોરતાં હથે કોણ અભાગી! રણના ચોરીંગનાક-
 જીવે મહાકાળ ત્યાં જાલે
 સૂતેલા કુંગરા ઠાલે!

મનમોહન ગાંધીજીને

[મહાદિપ્તજીશ્રી સાચી પહેલ ગાંધીજી તા. ૧૮-૧૨-૧૯૧૩ ગુજરાત પાટણ]

ગાંધી તું હો સુકાની રે:

સાચો હિન્દવાન!

હિન્દની છાંદગી અમારી-

અકળાતી અસ્થિર ન્યારી-

તેને ભેગવતો તું હો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

રાજ્ય પ્રજાના હિતનું-

મન્યન દેશે છલકાતું-

નવનીત ઉતારે તું હો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

જનતાના જગ મહારાજ્યે-

હિન્દીજન તણાં સ્વરાજ્યે-

ગજવે હિન્દી હાક તું હો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

હિન્દી બંન જ જન્માવી,

જગમાં વિખ્યા બનાવી-

ધપાવે સત્યાગ્રહે તું હો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

મનમોહન, ઉદારશાસક,

વીરતાના પ્રસંગ લાવે,

હિન્દહિત કસ્તૂરી મૂગ! તું હો સુકાનીરે: સાચો હિન્દવાન!

સુ દા મા પુ ર ના હી પ ક !

શ્રી કૃષ્ણનાં જગવે સ્મારક :

ભારત નાવિક વીર તું હો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

ગાંધી ! તું જ સુલોઠ પગલે,

હિન્દ-મંત્રિ સંચરિયે !

શાંતિ જય પ્રભુ અર્પે ! તું હો સુકાનીરે : સાચો હિન્દવાન !

લલિતજી

યુગ અવતાર

ભારતની આરત ભારનારા !

અમૃત ચેતનના કૂવારા !

વિરાટમાં નિજને વણનારા

ત્રિશકેટિતારક. ઋતબ્યેતિ

ગરવા ગુર્જર ગાંધીજીને

ગરવા ગુર્જર ગાંધી ! રે
લોકિલા લોકર્ષિ ! નમુ :

આત્મ-અધુતા સાંધી રે
જીવન જનાવે સ્વર્ગ સમુ !

અલયોજનવલ અંકુર હિન્દી પૂર્ણ સ્વરાજ્યનો-
પુષ્પાલુ, અંકુર, જગે આર્યતા જગવતો !

બુદ્ધિધેલા તું ગાંધી ! રે
ઉદાર, અગ્નિદેવ સમા !

સ્વદેશ સાંકળ સાંધી રે
તપસિદ્ધિના આણે સમા !

ઠારાં ધરી પ્રેમોણ, સત્ સમજી જો પાળતાં-
નેર્માણે નિર્વાણ, સત્ને પરચે જીમનાં !

શામન-દર્શન ગાંધી ! રે
વિરાટ અસ્તિ, વસુધા નમી !

મહિમય જન્મ-જયંતી, રે
શતાવર્ષનાં જીવંતે અમી !

પ્રજુના પ્રણાનુષ્ઠ સહેતાં સ્નેહે સંચરે-
સત્યાગ્રહે, અખંધ, એકલોદ્ધીનાં આચરે !

મીઠો મનમોહન મોર

કાળી કાળી વાદળીમાં, વીજળી ઝળૂકે :

કાળૂટો ધનચોર : ડુંગરમાં ભોલે છે મોર !

ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કેડ !

ઉદયને આલલે, લીનેવાન હીઠો—

મીઠો મનમોહન મોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કેડ !

સહુદય, ચતુર, સત્ય, અભય, પાંખે, ઉડતો—

આંદરણમાં ચકોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કેડ !

હિન્દમાં ઘરોઘર, રેંટીઓ ચલાવ્યો—

એ તો બહુગર ઝોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કેડ !

આઠી પહેરાવી, કરી છાંદગી સાઠી—

તોડયો વિદેશીનો તોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કેડ !

અસહકાર અસતને સ્વદેશને સળવે—
 કાળજડાની જ કોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !
 માઝમ, રાતમાં, સ્વદેશી જોગ સાધતાં—
 મ્હાલીશું ઉગતે પોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !
 એક લોહી, એક જૂમિ, એક પ્રભુ ને ત્રિરંગ—
 લાલ લીલી ધવલ ધનદોર : ગાંધીજીના પૂરજો, પ્રભુ ! કોડ !

૧૯૨૨

લલિતજી

ત્રેમભૂતિ

જાણુ ન જગ જીવતા કહી, પથ્થર કરી પૂજે પછી,
 એ એજ ઇતિહાસે રહી અહીં નિત્ય આહમ જાતની.
 'પીવા દર્યા' વિષ ધુંટડા જીવતા સુખી જાણુ હજી
 'કરવા બધાં મીઠાં કરી જાણુ પીજો રાજી રહી
 સવ આગરે નિત્યે વલોણું વિષતણું તારે રહ્યું
 અમૃત વલોની આપતાં વિષ દોણલે પીવું ધ્યુનું

ધરમશી જાણુજી તેજવી

સતના આશકને

અજળ દુનિયા મહી, દીઠો તને, તો દિલનિખાલસ !
 દુવાઠર, રંઠે કિંકર, તું સરલ, શુભુબલ, સાલસ !

જીવન છે સત્ય એક અનંત તેનો તું જાણક !
 સદા સત જીવનો જોગી, તું સતનો એક આશક !

અસત્ કળજીગ તો છે માનવીની કંઈ કરામત :
 અનામત જીવગીને જોગવે તું તો સદામત !

અસીમનો ઝલ્લી, તું ચ ગરીબ તારે દિલ, રાહત :
 જગતને દુઃખ, તું દુઃખી, ન કંઈ તારે અઠાવત !

કરે કુરખાની તું ખડકે, મીટવવા ખૂન, નાહક !
 હલિતોને દિલે અપનાવનાર, તું જગત તારક !

પ્રભુ તુજને પીછાને છે. પ્રભુ-સંદેશ વાહક !
 મહાત્મા ગાંધીજી ! તુજને હયાતી હો મુખારક !

જયવીરને

જીવનના જયવીર—

ગાંધીજી, જીવનના જયવીર !

હાર જીતની જગ બાજીની—

વચ્ચે, ગુણ ગમ્ભીર :

એક એક કરતાં જ થવાતા—

તપ સતીયા રણધીર !

ગાંધીજી જીવનના જયવીર !

મન મીઠાશના શીતલ પ્રતાપે,

તોડે ભવ-જંજીર :

હિલ-લાવણ્યે, દીન અધીન એ—

ઝૂંઝૂ આત્મ-અમીર !

ગાંધીજી જીવનના જયવીર !

ધન્ય ભૂમિ

ધન્ય ભૂમિ ગુજરાત માત ! તુજ લાગ્યલેખ કંઈ લવ્ય દિસે,
અહુ સાધુનો સાચો સાધુ સખમતી જલતીર વસે.

ધન્ય ભૂમિ.

રસકસ તારો ફરી બતાવા દેવલોક અહીં આંચો છે,
ધર્મ કર્મને સતેજ કરવા ભારત દેશ જગાંચો છે.

ધન્ય ભૂમિ.

દિવ્ય તેજ એ દિવ્ય ફકીરી દેશ પ્રેમ પ્રકટાવે છે.
પયગમ્બરી એ પ્રભા અનેરી દિલ દિલ જ્યોત જગાવે છે.

ધન્ય ભૂમિ.

ધન્ય લાગ્ય એ કુંજ ગુજરી, ધન્ય લાગ્ય એ નંદનવન,
ધન્ય લાગ્ય સૌરાષ્ટ્ર સુજનતા જ્યાં પ્રકટે પ્રભુતાનાં જન.

ધન્ય ભૂમિ.

મોહને તારું નામ મીઠકું રગ રગ ચેતન લાવે છે,
સેવાના હો ! સન્ત ગાંધીજી દર્શનથી મન ભાવે છે.

ધન્ય ભૂમિ.

કાશી કે મથુરાંથી આજે રાજનગર કંઈ ઓર દિસે,
સાખમતી જલ લોટી લોટી ગંગા યમુના આવી વસે.

ધન્ય ભૂમિ.

અભિનંદન એ રાજનગરને અભિનંદન એ સરિતા તીર,
પ્રજા વર્ગને છે અભિનંદન જ્યાં રમતા પયગમ્બર વીર.

એ કોણ ?

એ કોણ છે જે જાઓ ?

જેણે સહુને જગાડ્યાં ?

એ કોણ છે જે છૂટો ?

જેણે સહુને છોડાવ્યાં ?

જે તરી શકે તે તારે,

જે ભરી શકે તે ભવાડે;

એ કોણ છે જે એવો ?

જેણે સહુને ભવાડ્યાં ?

જે હસી શકે તે હસાવે,

જે નમી શકે તે નમાવે,

એ કોણ છે જે એવો ?

જેણે સહુને નમાવ્યાં ?

જે સાધી શકે તે સધાવે,

જે ભરી શકે તે ભવાડે,

એ કોણ છે જે એવો ?

જેણે સહુ ભવાડ્યાં ?

એ કોણ છે જે એવો ?

જેણે સહુને જગાડ્યાં ?

કિંતુ સર્વાંગ જીવન વિષે તેં કરી
પ્રેમના તત્ત્વની કાર્ય-બોધા,
(એ) તત્ત્વ ઝીલાવવા વર્ષશત જીવ, ઓ
પ્રેમ શાશ્વત ભર્યા ભવ્ય ડોસા !

જગતને મોકલી'તી મહા સંસ્કૃતિ
જો તમે જોધિ તરુ-છાંય માંથી,
મોકલી'તી ઇશુએ મહા સંસ્કૃતિ
કૃષ્ણ-અધિરૂઢ નિજ કાય માંથી,
આજ સર્જે તું ભાવિ મહા સંસ્કૃતિ
સાબ્ર-ગંગા-તટે વિશ્વ પોધા,
સંસ્કૃતિ-પૂર હંજી દર, એ લાવવા
વર્ષ શત જીવ, ઓ વિશ્વ-ડોસો ! -

દેહ-તલથી ઉઘે, બુદ્ધિ-તલથી ઉઘે,
આત્મબલ-તલ ઉપરે તું કરે છે;
બુદ્ધિની દૃષ્ટિના ક્ષિતિજની પેલી ગમ
સત્યનું કાન્તદર્શન કરે છે :
મુકીભર અસ્થિની દેહ તુજ દબળી,
આત્મનાં દાખવ્યાં તેં બળો શાં !
(એ) શક્તિ ભરવા જગે વર્ષ શત જીવ ઓ
દિવ્ય ભારત તણા ભવ્ય ડોસા !

સત્યના સંત !

સત્યના સંત ! તુજ જન્મ-ચોસઠ-દિને
 વિવિધ કંઈ અમ ઉરે લાવ જાગે;
 લાવ જૂઠા હતા મણિમહોત્સવ દિને
 ચાર વર્ષો પરે હૃદય આગે;
 તે હતો દિવસ અમ પૂર્ણ આનંદનો;
 પણ હતાં અંશ હૃદયે અમારા,
 ને અમે અમ ઉરે ગર્વથી માનતા
 કે જીલીશું અમે જોલ તારા.

ચાર વર્ષો વહાં; ને બધા ન્યાયમાં
 સમયનો ન્યાય તે સંત્ય સૌથી;
 જોલ તારા પુરા જીલી અમ ના શક્યા;
 ના ટળી હુઈશા પૂર્ણ તેથી.

‘કંતુ અમ લોવિના લેખના આજ આ
 આખરી અક્ષરો નથી લખાયા;
 કોઈ જન્મે નથી ઇશ્વરી રાજ્યમાં
 કાયમી દુઃખમાં દુઃખી થાવા;
 દીર્ઘ ને ચોર રજની તણો પણ સદા
 અંત આવે અને સૂર્ય ઝગટે,
 તેમ અમ હુઈશા પણ જશે એક દિન,
 ગર્વશે હર્ષથી સ્થાન સર્વે.

સત્યના સંત! તુજ જન્મ-ચોસઠ-દિને
કોટિ વન્દન તને છે અમારાં!
વિશ્વ ઉદ્ધાર હિત વર્ષ શત જીવજો!
વિજયી હો જીવન સંદેશ તારા!

હરિહર ભટ્ટ

સ્વપ્ન-શિલ્પ

: સોરઠા :

જ'ઈ જ'ઈ માટે પ્રાણ પાથરતા અમને, તમે
ન્યોછાવરતા જન બ્યેય કાજ, બાપુ! કર્યા.
કૃષ્ણે હરવા તાપ, પાપ સાથ પાપી હણ્યા,
આપે હણીને પાપ, પાપીને પાવન કર્યા!
વસુન્ધરાની સુગંધ જો વરસ્યે મહેકી ઉઠે,
અમ હૈયાની સુગંધ મહેકી આપ જ્યે કર્યા!
સ્વપ્ન સેવીઓ કેક, સ્વપ્ન દષ્ટાય થયા ઘણા,
(પણ) સ્વપ્ન-શિલ્પીતું એક, સ્વપ્નાંસત્યે પાંગર્યા!

એ જોગીરાજ

(૧)

જોયા જગત ધૂમિ એક જોગીરાજને,
ખુશા નિજ ભારતને ચોક : અલખેલડી !
જોયા જગત ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જનનીએ હીધ એવા એક જોગીરાજને,
જગવ્યા જેણે ચૌદ લોક : અલખેલડી !
જોયા જગત ધૂમિ એક જોગીરાજને.

કરણે સૂણ્યા'તા સાચા એક જોગીરાજને,
સુખડે જેને પ્રજા ભાલ : અલખેલડી !
જોયા જગત ધૂમિ એક જોગીરાજને.

હૃદયે પૂજ્યા'તા પૂજ્ય એક જોગીરાજને,
તપતા ત્રિખંડ રવિ તોલ : અલખેલડી !
જોયા જગત ધૂમિ એક જોગીરાજને.

ભણ્યા'તા ભૂવી ભવન એક જોગીરાજને,
ભર્યાં અમૃતે જેનાં ઉર : અલખેલડી !
જોયા જગત ધૂમિ એક જોગીરાજને.

નિરખ્યા એ પરખ્યા સુખ દેશ જોગીરાજને,
નમણે જેને વીજ-નૂર : અલખેલડી !
જોયા જગત ધૂમિ એક જોગીરાજને.

(૨)

દીઠા સખી! મીઠા એવા એક જોગીરાજને,

પુદ્ગ શી! વિશુદ્ધ દયા-રેખ અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જાણ્યા મન માન્યા તપસિદ્ધ જોગીરાજને,

જીવને જેને કૃષ્ણ-પ્રેમઃ અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

રસના અખંડ રહે એક જોગીરાજને,

નીતિમાં રામના નિવાસઃ અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

શ્વાસે વસાવ્યા રૂડા એક જોગીરાજને,

ઝીંઘ્યા જનકશ્યા સંન્યાસઃ અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જીવને જડેલ સખી! એક જોગીરાજને,

પ્રણયયે લીધે ભડવીરઃ અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

મર્ત્યપુરીના અમર એક જોગીરાજ એ,

સત્યે હરિચન્દ્ર હીરઃ અલખેલડી!

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

(૩)

દેહે મહેલ દેવ એક જોગીરાજ એ,
ચરિતે સૂવર્ણ શા વિશુદ્ધ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

ધેનુશા ધર્મી-નમ્ર એક જોગીરાજ એ,
શૌર્યે સિંહણુ પીધ દૂધ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જ્ઞાને પૂજ્યું સખી ! જન્મ જોગીરાજને,
બોળ્યાં કુંકુમ કનકઘાળ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

શાને વધાવ્યું એ વિશ્વ જોગીરાજને,
ગૂંથી નલ તારકની માળ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જોગી એ કયમ રીઝે નર્યાં બૂધણના સાજને,
જોગીને જોઇએ લવન-લોગ : અલખેલડી !

જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

જોયા ધ્રુવાન્ઠ ધૂમિ એક જોગીરાજને,
પ્રુદ્ધા મનુ મન્દિરને ચોક : અલખેલડી !

સુકિતને પન્થ મળ્યા ધન્ય માંધીરાજ એ,
જોયા જગત્ ધૂમિ એક જોગીરાજને.

કેશવ હ. શેઠ

પળે પાછો

તેજ પ્રદાંડમાં છાયા, આદરી ઇવ આદમે :
ચકે ચકે વધી વાધી, રૂંધતી પૃથ્વીને ભમે :

તિમિરનો વરપુંજ શિરે ધરી,
નયનમાં ભરી વિશ્વકરુણતા :
પતન માનવકુલ તણાં ભરી;
ઉત્તરથી વધસ્તાંભ ઇશુ જતા :

દિશાઓ આંખ મીચે ને, આભ અંધારથી ભરે :
પૃથ્વીના પેટમાંથી ફા, ધુમરી કારમી ચકે :

આકાશનાં આંસુ અનંતધા વહી,
ધોવા મથે ડાઘ ત્રિલોકમાં પડ્યો :
યુગો વીત્યા : આસરતો ગયો નહિ,
અંધારનો અંદ્રક ભાલમાં જડ્યો :

કડાકે તૂટતું દીકું, શૂંગ કાંચન
ઊછળે ને પડે પાછું, પયોધિનું

પ્રલય આવે ફરી ઉછળી પડ્યો,
વન વને ખરતાં નીલ પાંદડાં :
મળગતો ગ્રહ વ્યોમ મહો દડ્યો,
વિમૂઢ વાદળ સૌ સ્થિર થૈ ખડાં :

પણે આ કોણ પાછો જ્યાં, પળ્યાતા એક દિ પશા ?
બૂંસાયેલાં પદે ચાલી, ભરંતો બ્રહ્માંડની દિશા ?

ધરાતણા ઊછળતા નિસાસા,
વંદોળિયા બોમ બધું ભમી રહે :
દિશા ચીજ આકુલ સ્તબ્ધતાસા,
ઉભી ઉભી આજ અસહ્યતા સહે :

“હાત જન્મ્યા ઇશુ હિંદે ? ન જતા કોણે કહિ ?”
લોકની લોકવાણીને, આજ આજે ચઢે નકી !

જગતની સુચિરાતન સંસ્કૃતિ,
લટકતી મૂળથી અટકાવવી :
ભરતના કુળગૌરવની સ્મૃતિ,
વિસરતી, ફરી તો ફરકાવવી :

અશ્વમેધ તણો જાણે, અશ્વરાજ ખુખારતો !
પૃથ્વીના પાંચ અંડોમાં, પડછંદા પ્રાણ પાડતો !

ફરી ફરી દ્વાર ધરા તણાં બધાં,
આહ્લેક એ અંતરની પુકારતો :
સુતેલની સાંકળ ડોકતો સદા,
છોળી અંતાળી-ભગવી પ્રસારતો :

પાપ, હિંસા, નિરાશાની, અહંની લીધે ભાંગતો :
અણખા લોકની લાર્તે, નખીને પાપ લાગતો :

મનુષ્યનો પાપત્રી ઝાળીને ભરી,
અમી બધાં અંતરનાં ઉલેચતો
સબુદ્રના ઝેરની ધૂંટલી કરી,
અમી થકી શંકર વિશ્વ રેલેતો;

વિશ્વના પાપનો ભારો, બાંધીને બાળવા જતો!
અંગના અસ્થિથી આળે, કાબટ ના, ચંદને ન તો!

જનસમૂહ વિમૂઢ થઇ વહે:
“વધ કરો! વધ ભ્રમસનો કરો?
ધરમશાસનને દવલા પહે,
અંદર—ઝાંઝાટી અભંગવતો!”

ઈશુને જગના લોકે, ખીલા ઠોકયા શરીરમાં:
સ્વેચ્છાએ આજ તું ચાલ્યો દેહ કેરાં વિલીનમાં:

એ બારમાં એક હતો ભુડાસ,
ઇસા મસીને-- પકડાવનારો:
વેદાન્તના બાવીસ કોટિ હાસ,
ભુડાસના આજ થયા પ્રકારો:

ઇસાને મરતાં લાગી, ક્ષણ બે ક્ષણ કે ઘડી:
ગાંધીને તો ટીપે ટીપે, અંગ દેવું બધું ગણી:

જોધ્યો તણ્યો એકલ બાધિસરવ,
ઇસામસી આ જગના ઇસાઈનો:

જેનો તણું તાપસી લનવત્સ
ગીતાધ્વનિ હિંદુ તણી વધાઇનો :

મનુકુલે મહાકાલે, કેળવ્યું જે લગીરથઃ
(એ) પ્રાપ્તિના ચેષને શિરે, મણિ એ એપતો પથઃ

લજ્જા સખી મંગલ કમનામાં,
અધ્યા ઉવામા તુજ લોહી ફૂટશે,
કારુણ્યનાં મૌન મળી હવામાં,
આકાશથી આંસુ થઇ ખરી જશે ;

સૃષ્ટિના અંત પર્વન્તે, પ્લોચ્યતી શર્મની છદા,
નહિ બાપુ સહી જશે ! ઉદ્ધાર ના પુનઃ કદા ?

યુગે યુગે એક અલૌકિકાત્મા,
આ વિશ્વના યજ્ઞ મહર્ષિ ધરાશે ?
ન તોય ભૂખ્યો જગદુષ્ટ આત્મા,
તૃષ્ણા ત્યજી શાત સુરમ્ય ધારે ?

મરે જો બાપુ ! તો કોણ, માનવી જગ લખશે ?
લખશે સત્યનો સાધુ, કોણ આ જગથી જશે ?
સૂર્ય, ચંદ્ર, ભદ્રા. તારા, વધુ તેજસ્વી તો થશે !

કુબ્જલાલ ત્રીધરાણી

આપુનું નામ

(મહિમહોત્સવ પ્રસંગે લખાયેલું)

મને બહાલું બાપુ કેડું નામ છે,
એને રૂઢિએ રઘુપતિ રામ છે. મને
ઠઠ મેલાંમેલાંને લેતો સોડમાં,
એનો આતમ રમે રણછોડમાં. મને
બહાલો બાપી ડાશોની લીધી સાર છે,
અન્ન દાતા રેં ટી ડાના તાર છે. મને
દૂંડી પોતી ને ચાંખડિયે ચાલતો,
બહાલો બાવા બધાને બનાવતો ! મને
બહાલો ડાસો થઈ 'વન' ને વટી હર્યો,
સાઠ પૂરાં ને એકસઠમાં વર્યો. મને

તનમુખ ભટ્ટ

ગાંધી બાપુ

સત્ય અહિંસાનો પૂજારી
પ્રેમ ધર્મનો પંખેડ,
બાળકના જેવો હસમુખો
રકે તણે સાચો લેડ;
સદાય ઉરથી આવાપુ'
ઘણું જીવો ગાંધી બાપુ.

સોમાભાઈ ભાવસાર

વિશ્વયજ્ઞ

(૧)

રહી કચકચાવતી દશન તીવ્ર શી તાટકા,
 ઝંને વિદ્યુતદર્શના ઝંગન રોષના વીંઝતી,
 અહીંતહિં બધે ધુમે; મકલલાન ભૂલી સગી,
 મહા દૃઢકડાટથી ધમતી વહિ હિંસા તણી.

પિપાસા રક્તાની શી આ ? ક્રુધા શી હાડમાંસની !
 દેવના વહિની બવાલા આમ શેં વિભવથી રહી ?

ધર પરમ મન્ત્ર એક, ભડ, માતૃ-સ્વાતન્ત્ર્યનો
 ગ્રહી બલિ હથેલીમાં જીવનનો, પનોતા બિલા;
 પુટે શિર, ખડી પડે કંઈક અસ્થિ, સાંધા તૂટે,
 ભલે શિર, ભલે ભણે શરીરમિટ્ટી મિટ્ટી વિશે;
 ન તોય અતિકારવો કહિં ય ઘાવને ઘા થકી,
 દઇ અરથી પ્રાણ, તે પરમપ્રાણ પેટાવવો.

હ્યુમન શરીર ને વિયુલ-આત્મ કેા માનવી-
 ભિલો, ભડકાળી રહી, અનલ, હમ હિંસા વિશે;
 જાંડી, પરમસાત્વિકી સકલસ્પર્શિની દૃષ્ટિથી,
 હશે દિશ હકેલતો, તિમિરદુર્ગને લેલતો;

ક્ષણેક્ષણ નિહાળતો સતત-બ્યોતિ ચૈતન્યનો,
 અસંખ્ય મનુષ્યાલને અભય-પ્રેરણા અર્પતો.

પ્રિયને, ગ્રાણુને, સૌને હોમી આ વિશ્વયજ્ઞમાં,
પામળે વિશ્વ શાન્તિને સાર્થી આ ઉચ્ચ સાધના.

ભય પમાડતી મૌલિક ભીરુતા,
પણ ન તોય ઊઠ્યા ભડ જ'પતા;
કનકકીર્તિ વિશે લળી શ્યામિકા,
અનલ ઉગ્રમહિં પરિશોધતા.

અધ ને મોક્ષનો આ તો મહાવિશ્વહ વર્તતો,
વિશ્વદેવ ! મહાકાલ ! આપના અમી વર્ધળે :

મુદરણ ગા બેટાઇ

-આપુલને-

પાપાણુના છવન મારુરને
સલાટ ! તે' બહાલપ ટાંકણે ઘડયું;
કુરૂપ આ પથ્થરમાં તું સ્પર્શે
કલા તણું તેજ અપૂર્વ ઊલકયું.

નૂતન યુગનો પાર્થ

જાગી જાગી દિશા કેરી દેવીઓ રે,
 જાગ્યાં અવની ને આકાશ ને,
 જાગ્યો સાગર હસ્ત ઉછાળતો રે,
 પીતો પૂર્વપતિના પ્રકાશ ને.
 આંચો આંચો એ દધિચિના વંશનો રે,
 આંચો આંચો એ યુદ્ધનો બ્રાત્રી ને,
 આંચો શાશ્વત મન્ત્ર ઉચ્ચારતો રે,
 આંચો નૂતન યુગનો પાર્થ ને.
 આંચો આંચો ઇશુની જમાવનો રે,
 ગાતો ગીતાના ઉદ્દેશ ને,
 આંચો મર્મ કુશનના વાંચતો રે,
 આંચો ઉચ્ચારતો યુગબોધ ને.
 આંચો હિંસાની આગ હોલાવતો રે,
 આંચો વરસતો પ્રેમનાં નીર ને,
 આંચો દુર્ગ અસત્યના લેહતો રે,
 આંચો માનવવંશ-પ્રવીર ને.
 આંચો દૃષ્ટાં દાઝ્યાંને સંભાળવા રે,
 આંચો પતિતોદ્ધારણ કાજ ને,
 આંચો રંકનાં પીડન ભાંગવા રે,
 આંચો સંતતણે ચિરતાજ ને.

એણે અસુરશું આહુવ આદર્યાં રે,
 રચી કંઈ તપસ્યા કેરા દુર્ગ લે;
 એણે શક્તિ અપૂર્વ કરે ધરી રે,
 ઊભા શસ્ત્રધરા થઈ મૂઢ લે.

ઊભી સાગરતીર વળકિયો રે,
 પાંચજન્ય સમોવડ શંખ લે;
 એના શબ્દે સકલ જગ સ્પર્શિયું રે
 વ્યાપ્યો વીરત્વનો મહાજંગ લે.

એને રાજતાજની નહીં વાંછના રે,
 નહીં એને સ્વર્ગ સુખો તણો મોહ લે;
 એણે પરમ પદારથ પામવા રે,
 માંડ્યો હિંસાનો મહા દ્રોહ લે.

કસી કસી બુદ્ધિ-હૃદયની બેલડી રે,
 ધર્યાં એણે વિશ્વપદે નિષ્કર્ષ
 એણે આતમનીર નિતારિયાં રે,
 માંડી પરબો તરસ્યાં કાજ

સુણને સુણને સકલ મનુષ્યાન્ધવો રે,
 એનો એક અમૂલ્ય ખોલ
 આપ્યા એણે તમે ન વિસારને રે,
 વિશ્વોદ્ધારણના મહાકોલ

કોની હશે એ બંસરી ?

અમ ઉરનિધિ ઉછળાવતી,
ગિ રિ શૃંગ ને ડાલાવતી;
નવલુવન રમરગ સિંચતી,

કોની હશે એ બંસરી ?

સિદ્ધાર્થ ત્યાગ જગાવતી,
જનહિત મંત્ર સ્પુસવતી;
પશુ ભીખનાં પ્રકટાવતી,

કોની હશે એ બંસરી ?

નિજ ધર્મ પાલનમાં કષીચિ-
દિવ્ય ગાન સુણાવતી,
માણુ સંગીત પ્રેરતી,

દિવ્ય કોની બંસરી ?

હરિશ્ચંદ્ર રઘુકુલ-રામ ધ્રુવ
મહાલાદના આદર્શની,
કળિકાળમાં અંખી થતી !

કોની હશે એ બંસરી ?

એ વિશ્વવિજયી પ્રેમના
સા આબ્ય ને સંસ્થાપતી,
ઉધીર વીર ક્રૂરીની

ગોપાલ-મોહન બંસરી.

કલ્યાણજી વિ. મહેતા

જીવે જુગ જુગ

થોરું હૃતાં અંધારા થોર્યાં
 સહુદિશ પાપ અસત્ય કલેશ,
 એવે અરુણ સખા ઊતારિયા,
 આપ અલૌકિક હિન્દ સ્વદેશ.

વૈર-ઝેર વરસી વસુધામાં
 સીંચ્યાં શાન્તિ તણું અમીપાન,
 પાપપીડિત ભારત સંસારે
 જગવ્યાં મુક્તિ તણું રસગાન !

પ્રેમ સખા હલિતોના હાસ—
 જીવે જુગ જુગ મોહનહાસ.

ગજનન વિ. જોષી

આદર્શોના તરલ ચીતર્યા આલમાં ઇન્દ્રઆપ,
 ઉઠાડી તેં પ્રતિ હૃદયમાં કાન્તિની ગર્જનાઓ,
 પેટાળ્યો તેં નયનનયને લવ્ય મુક્તિપ્રકાશ,
 વિકાસોને સતત રૂંધતી લેહી સૌ શૃંગલાઓ.

આદિતીય જીવનશ્રી

: પૃથ્વી :

સનાતન મહાલયે અતલ કાલના રાશિમાં
 ગડે નવલ નોખતો મનુજની કંઈ વિશ્વમા,
 પ્રશસ્ત શૂરવીરની અડગ ચેતના ધારતા
 મળે વીર શિવાજી શા પરમ દેશ-ઉદ્ધારકો.
 વિરાટ જગને કહિ મહુલ જોધ શા ગર્જતા
 મધી જગત જીતતા ચત સિકંદરો સાંપડે;
 તમામ ધરણીપતિ નિજ મહાલયે બાંધતા,
 નરી કનક સાંકળે અવનિ નાથ કેં કે મળે.
 યુગે મલતા મીઠું સકલ વિશ્વ સંહારનાં
 અનેક પડયંત્રને મૃદુલ સ્મિતથી ઢાંકતા
 મહામહ છકેલ ને અતલ કૂપ શાયે ઊંડા
 જનો કહિક સાંપડે કુટિલ વીર આણુકચશા.
 મળે છ જન મંડળે યુગ યુગાન્તરે જોધતા,
 કહિ હૃદય-નિર્મળા નૂતન સ્થાપકો ધર્મના;
 વળી પ્રણવ નાદની અજબ મૂન રેલાવતા
 જડે કંઈક સંત તો જગત-જોધ ફેલાવતા.
 તથાપિ નવ સાંપડે આખલ વિશ્વને મોંદરે,
 સુરમ્ય ઇતિહાસની યશ-મધુર સૌ ભર્મિએ,
 અજોડ તમ આણુ જીવન-માધુરી નિર્મળી,
 અશસ્ત્ર શૂરવીર શી તપ મધુર પ્રેમાર્દ્ર શ્રી.

(તજાલ છાયા

વંદન

એ ગુણિયલ ગાંધીના ગુણનાં

ગુંજન ગણગણશું ઘણીવાર!—એ.

સત્ય વચન ઈન્દ્રિયનિગ્રહને,

ગાઠ અહિંસા મત ખાદીને,

ઇર્ષ્યા-વેર વિષ્ણુ અનુસરવાને

પુણ્યપ્રદ શિખ દે ચિરકાળ!—એ.

સાદી રહેણી સદા ગ્રહવાને,

મોજ વિલાસ સદા તજવાને,

અનીતિના દુશ્મન બનવાને

જે ઉપદેશ દિયે શતવાર!—એ.

“પાપ પ્રમળી પુન્ય પ્રતારીશ!

મલીનતાનું નામ ન રાખીશ!

અવનિ માંહે સ્વર્ગ ઉતારીશ!”

એ શપથે જેનો પડકાર—એ.

હિંદુ—મુસલમાન—પારસી એકથે

ભારતનું બાવિ શુભ ગુંથે

પૂર્ણ સ્વરાખ્ય દીઠે જે રીઝે

વંદન તેને અપરપાર—એ.

ત્યાગી મહર્ષિ દંધીચિ, વશિષ્ઠ કે?

દેવ બુધ્ધ, મહાવીર, ઇશુ કે?

શી ઉપમા અર્પવી દિલ મુંઝે

જેતિ જોતિ “ગાંધી-અવતાર”

વંદન તેને વારંવાર—એ.

ધનશંકર હીરાશંકર ત્રિપાઠી

ગાંધીજીને

“સૌ સત્યનિષ્ઠ જનભો, ચિર સંપદાશે,
ઝીલી અહિંસ-વ્રત ચિત્ત પ્રપુલ્લ રાખો,
ને હિંદના સ્તવનથી ગજવી દિશાઓ
સ્માતવ્ય ભક્તિ થકી દેશ દશા સુધારો.”

પદાભ્યો મંત્ર એ બાપુ કીધાં મંડાણ યુધ્ધનાં
સવેળા બાળકાં જગ્યાં જગી જ્યોત અનેકધા.
જાખવી ઉરની જ્યોતિ ઉજાડ્યા માર્ગ બાપુજી
જરમીભૂત કીધા સર્વે અમારા અધકારને.
વર્ષમાં એકદા વર્ષે મેઘનાં વારિ વિશ્વમાં
તમારા પ્રેમનાં વારિ સિંચાતાં ઉર સર્વદા.

અમારા આત્મમાં આપે જગાવી પ્રેમચેતના
મજ્જી તેથી અમે સર્વે આપના બાપુ સર્વદા.
પ્રભા પુણ્ય રવિની ને માઝા સાગરની વળી
ક્ષમા તો ધર્મરાજની આપમાં સર્વદા વસી.
ઘણું જીવો તહેમે બાપુ જીવતાં શીખવો વળી
હિંદમાં વિશ્વમાં સર્વે ભોગે છે નવયુગ જ્યાં.

મુરલી ઠાકુર

અર્પણ

પ્રદીપ્ત દ્યુતિસ્રોતથી અગટી ગાંધી બાપુ તમે
જગાવી ઉર ઉરમાં ધગશ પૂર્ણ સ્વાતંત્ર્યની
પદયા રણપથે, મહોર્વ બલજ મુક્તિ સંઘામનો
સગર્વ કરકન્ત રાખી, ચિર મુક્તિને પામવા.

પિતા! યુગકલંક હિંદુ ધરમે સમૂળ તમે
દિટાડ્યું પ્રીતિભક્તિથી દલિતભેદને ટાળતાં.

પ્રખુદ્ધ તમ આત્મના તપ ચિરંજીવી જૂડશે
મનુષ્ય ઇતિહાસમા—યુગ પ્રવતી રેશે નવો.
નિરન્તર અનંત કાળ ધ્રુવથી રહેશે, અને
સમૈાન પૃથ્વી નમી નમન કાંદિ દેશે તને!
પિતા પણ નમું ચ હું સ્મરણદીપના ઓજમે
ધરી હૃદય મર્મથી તમ પદે કવિતા કળી.

કોલ્હા

જેનું હૃદય સુકર શું બનવા મથે છે
જેની ગિરા અમતનો નહિ સંગ સાથે
લોકાર્તિનાશન વિષે નિંજ શ્રેય માને
તેવા મહાત્મ ચરણે મમ શીર્ષ જૂકે
-વો.

ગાંધીજીની જીવન મરખી

હે ધન્ય ધન્ય મહાત્મા કર્મવીર ગાંધી;
હારે જેણે સ્વરાજ સમાધિ સાધી.—હે ધન્ય

પોરખંડરનો એ નરસૈયો,
કળિયુગનો એ કૃષ્ણકનૈયો
કરમચંદ કામગારનો એ ચેલૈયો.—હે ધન્ય

પ્રથમ ટહેલ આફ્રિકા જઈ કીધી,
મહદ દાસવાલની લડતમાં લીધી;
માન ઇલકાળની પદવીએ લીધી.—હે ધન્ય

જીવન રસ હિંદવાસીએ બહુ પીધો,
જેલ મહેલ ગણીને મારગ ગટ લીધો,
સત્યાગ્રહી વીરલાએ દિગ્વિજય કીધો.—હે ધન્ય

હિન્દીઓનો જન્મહત્ક સિદ્ધ કરી આપ્યો,
અપમાન ભર્યો કાયદો એમણે ઉઘાડ્યો,
મત્સ્યનો સુમંત્ર હિંદવાસીઓમાં બાંધ્યો.—હે ધન્ય

ઇંગ્લાંડ કરી મહાત્માજી હિંદ માંહે આવ્યાં,
સાબરમતીને તીરે આશ્રમો સ્થાપાવ્યાં;
નવજીવન ચંગ, ઇન્ડીયાને છપાવ્યાં—હે ધન્ય

ખેડા જીલ્લામાં ખેડુત પક્ષ લીધો,
મહેસૂલ નહિં દેવાને ઉપદેશ કીધો;
ધર્મવારે સત્યાગ્રહ ત્યાં શરૂ કીધો—હે ધન્ય૦

સ્વદેશતણી ભાવનાની ધંસરી જળવી;
ભારતભૂમિ ધર્મની નોખતથી જળવી,
હિન્દુ મુસલમાનની એકતા જમાવી—હે ધન્ય૦

નાગપુર કોંગ્રેસ મહાસુખકારી,
કુલીન કળા મહાત્માજીની ન્યારી ન્યારી;
હજારો દેશબંધુઓને લાગી અતિ ખ્યારી—હે ધન્ય૦

રેંટીયાનો ઉપદેશ હિંદ માંહે ફેલ્યો.
લોકમત અહિંસાનાં મતથી છે કેળવ્યો.
આદીનો મંદેશ અખિલ હિંદમાં ફેલ્યો—હે ધન્ય૦

ગૌમાત ને અંત્યજો ઉદ્ધાર્યા ધર્મ નેમથી
દુકાળીયાને પાળ્યા છે મત્સ્યનીતિ રહેમથી,
મજૂર લોકો ચાહે છે અંતરના પ્રેમથી—હે ધન્ય૦

અલીબંધુ, લાલ, માલવીયાજી, નહેરૂ, ખાત્રી છે,
કીચલુ, આગ્રહ, હકીમ, સી આર. દાસ છે;
નારી રત્ન મરોજીની, વીઠવ, વલ્લભ ખાત્રી છે—હે ધન્ય૦

દત્તાત્રા દરબાર ગોપાળદાસ હરીશ્ચંદ્ર છે,
રાજયોગી ધર્મલોગી ઇન્દ્રના જે ઇન્દ્ર છે,
રાજના વિલાસની આદુતિ જેનું કેન્દ્ર છે—હે ધન્ય૦

એવા મહા રત્નો આ હિન્દ કાળે જાગ્યા,
દેશભક્ત . યની દેશ કાર્ય માંહે લાગ્યા;
ધર્મ કાળ સર્વે . સુખ માધનોને ત્યાગ્યા—હે ધન્ય.

સ્વરાજ ને ખીલાકૃત પંજાબ ન્યાય કાળે,
પરાધીન ભારત માતાનાં હુઃખ ઠાઠે;
અસહકાર મંત્ર સૌનાં કિલમાં વિદાળે—હે ધન્ય.

અહિંસક યુધ્ધે ચોદ્યાએ જેલ જાય છે,
જેલ ઝાઝી અસહકારીઓથી ઉભરાય છે;
તેમ તેમ હિન્દનો ઉદ્ધાર તો દેખાય છે—હે ધન્ય.

હિન્દ માટે દેવી કસ્તુરબા પવિત્ર છે,
હરિ, મણિ, રામદાસ, દેવદાસ પુત્ર છે;
કેસરી કુટુંબના સદ્ગુણો અસિંધ છે.—હે ધન્ય.

ઢાઢાભાઈ, ગોખલે, તિલક . લોકમાન્યની,
અચળ કીર્તિ કરી સ્વર્ગવાસી સત્યવાનની;
ઠરકાર . નહાં ધરી જેણે માન અપમાનની.—હે ધન્ય.

મહાભાગ્ય માનો મૌઘન્ય અહમદાવાદીનાં,
ખાદી નગરમાં પોવાક ધન્ય ખાદીનાં;
વચન કાંચેમ વદે ભારતી આળાદીનાં—હે ધન્ય.

મોંઘીન પદ્ધતિથી રાષ્ટ્રીય શાળા ખોલી,
ગાંધીજીએ ફૂંડ માટે ધરી ખાધે ઝોળી;
ખાળકો શીખે છે રાષ્ટ્ર વિદ્યા અમોલી.—હે ધન્ય.

મહાત્માનું કુરુક્ષેત્ર ધન્ય બારડોલી;
અહિંસાનું તીર્થ ધન્ય થર્માપોલી;
જયનાથ બોલી ધૂમે સત્યાગ્રહીની ટોળી.—હે ધન્ય૦

હિન્દુ, સુસલમાનને પારસીઓ ઉપર પ્રેમ છે,
ચહુદી, શીખ, ખ્રિસ્તી, અંત્યજ ઉપર પ્રેમ છે;
યોગીરાજને સદા વહાલામાં બહાલો પ્રેમ છે.—હે ધન્ય૦

મિત્ર ઉપર પ્રેમ તેવો શત્રુ ઉપર પ્રેમ છે,
પશુ પંખી પ્રાણી ઉપર પ્રેમનીજ રહેમ છે;
રાજહુંસ કહે છે કે આણુ મારો પ્રેમ છે.—હે ધન્ય૦

અલખ ધૂન જગાવી છે રામરાજ કાળે,
શાન્તિ પાઠ પઢાવ્યા પઢે છે લોક આજે;
સ્વરાજ કાળ હસ્તે મુખે જેલમાં બીરાજે.—હે ધન્ય૦

અમેરીકન કહે છે કે હથ્થ અવતાર છે,
જાપાન ચીન કહે છે કે છુદ્ધ અવતાર છે;
હિંદ આખું કહે છે શ્રીકૃષ્ણ અવતાર છે.—હે ધન્ય૦

વાટે ગવાય ગાંધી હાટે ગવાય ગાંધી,
છાપે છપાય ગાંધી અંધે લખાય ગાંધી;
દામ રામજી કહે સ્વરાજતાજ ગાંધી.—હે ધન્ય૦

મહાત્માને અંજલિ

પ્રભુના પુણ્ય ધારેથી સરેલા આયેકુન્જમાં,
 મહાત્મા ઓ, રમાત્મા ઓ, અહો આ અંજલી હવાં!
 સ્નેહ ને સમતા કેરા આદર્યો જીવતાં તમે,
 મોંઘેરા બલિદાનોથી શીખાવ્યું મનુવર્ગને!
 તમારા મંત્રને મારે વહે છે સહુ માનવી,
 ઉપાના અજવાળામાં સૌન્દર્ય જયમ આર્તવી!
 જડે ચૈતન્ય ચેતાવ્યું, નઠોરે આર્દ્રતા દ્રવી,
 શકે પારસના પાસે લોહ સૌવર્ણતા ભવી!
 'મહા પ્રણયના વાયુ સંકેદ્યા જગ રેલતા,
 થઈ એવા સ્મરારિ શા વિહારી જગવેદના!
 વર્યો કેરી અનાવૃદ્ધિ અન્તે વર્ષા સમા તમે
 ઠારો છો આત્મ-છિંતાણે ઠરેલા તલસાટને!
 તૃષાએ અતિ પીડતા રણે હરિષ્ણુ શા મને,
 તમે જીવનમાં લાભ્યા, નિવાર્યા ભય-તાપને!
 હજારો પુષ્પની માળા કદાપિ ગૂંથીને ધરું,
 હજારો આંસુકાં કેરી માળાઓ ગૂંથીને દઉં,
 કૃતજ્ઞતા તથાપિ ના દર્શાવે ઉર આ જરી!
 શકે આતક સ્વાતિનાં ગિન્દુ સ્તવી ય શું જરી?
 તથાપિ મેજ હૈયેથી સ્પુરેલાં ભિર્મિ કાવ્યને,
 સ્વીકારી લો, સ્વીકારી લો, ઉરે અંજલિ કાવ્યને!

રસિક ચિ. ત્રિપાઠી

ભીલોનું ગાંધીગીત

: ભીલોની ગાથનો ટાલ :

ગાંધીનાં ગીતાં ગાઓ, ઓ, ભીલભાઈ, ગાંધીનાં ગીતાં ગાઓ,
ગાંધીનાં મનખાં^૧ થાઓ, ઓ, ભીલભાઈ, ગાંધીનાં મનખાં થાઓ.

અલક-^૨મલકનો માનીતો ગાંધી મનખા જેવો પણ દેવ,
હરગ^૩સોડી^૪આપુ^૫ દખીયાને કાજે, આઈઓ^૬ધરમનો દેવ-ગાંધીનાં.
દખીયાનાં દખ દેખી કકળી ઉઠે, એના કાળજડાંની કળી,
બૂખાંની બૂખ એને ભરખી જતી, એણે કાયા નાંખી દળી—ગાંધીનાં.
ઉંચા નીચાના એને ચાળા ગમે નહિ, નાગા ઉઘાડાને કાજ,
ભીલાંને ભાળી લંગોટી વાળી એણે, એવો ગરીબ નવાજ—ગાંધીનાં.
ધરમ, હાથ, ને બહુદરીની નવલી^૭ અંડી રાખી,
વેઠવારા વળી જોરબુલમથી બચાવે ગાંધી ટોપી—ગાંધીનાં.
જીવ મારો નથી ચોરી કરો નથી, ગાંધીવાળા^૮ જો થાઓ,
“હરો ખાઓ નથી,^૯ ભાંગ પીયો નથો, ઇદારી^{૧૦} રમવા ન જાઓ—ગાંધી.
ઉગળવા પડહે ને ધુંગળવા^{૧૧} પડહે, ^{૧૨}સોરાંને લણવા લેલો,
^{૧૩}ડગરાં મટીને મનખાં થહો માટે દીકરીના દુકડા^{૧૪} ન લેલો—ગાંધીનાં.
બીકણ બલાડાં મટી વનના ઓ વાલો, અટ દઈ જગી જાલો,
કામોર,^{૧૫}લાસોર,^{૧૬}નીનામા,^{૧૭}હુંગાડા,^{૧૮}હુંગળા^{૧૯}બહુદર થાલો—ગાંધી
ટોપાંવાળાને સલામ કેવી? જેણે દનિયા ખાંધી,
એક બડો ખાખો રામ છે સાહેબ, ખીલ ઠક્કર ને ગાંધી—ગાંધીનાં.
ધંધરસાસ વૈધ ‘ભીલાંના વૈધ’

સાબરમતીના સંતનુ' ઇ'ગ્લાંડથી શુભાગમન

(મુક્તધારા ૭૬૬)

“સાઠીએ તો છુલ્હિ નાઠી,” આ સૂત્રને ખોટું પાડી
 ગાંધીજીએ વૃદ્ધ વયે કીધો અમત્કાર :
 ગોળમેળ આવે કેરી બાળ તત્કાળ બાણી
 રાખીને સંભાળ બંહુ કરી તકરાર;
 દિન પર દિન અને માસ પર માસ વફા—
 “આજ આવો, કાલ આવો”—મિથ એ અપાર :
 મેકનું મુત્સદીપણું મહાત્મા ના કળી શકે ?
 “શેર મથે મવા શેર” એજ એનો સાર. ૧

સારા સારા કોલ આપી, મીઠા મીઠા બોલ બોલી
 હિન્દી નેતાઓને મેકે બોલાવ્યા દૂર :
 “ગોળમેળ આવશે તો સ્વરાજમાં ફાવશે રે,
 માગો એવું આપી દઈ સંતોષું જરૂર !”
 રાવ અને રાજ બહુ, નવાળ નિગમ સહુ
 જરદાર, સરદાર થવાને આતુર :
 બહાણુ ભરી ભરી ગયા, ‘જન’ બાણે લગ્ન કેરી—
 જ્ઞાનમાં તો કેટકાક મીઠે (૦) મથહૂર ! ૨

‘મેકીઆવેલી’નાં મક્કરો તો જગ બાણે,
 યુરાપનો પી ~

આધુનિક કાળ તણા મેટીઆવેલી જો દેજો,
મેંકનેજ માન એવું ઘટે છે ખરેજ :
વાણી એની એવી મૃદુ-અર્થ કેા ન જાણી શકે,
સામાજીને આંજી દીએ એવી પ્રજા સહેજ,
કહેવાતા નેતાએને મૌલવી મૌલાઓ બધા
કગાયા, કસાયા, અંખવાયા મેક નેજ ! ૩

વકે એવું ચક ન્યારે ગોળમેજ કેરું જાણ્યું
ત્યારે માન્યું સૌએ એનો આદિ કેનાં અંત;
ગાંધીજીએ બહુ બહુ પ્રયાસો તો કરી જોયા—
ચકછેડા ક્યાંથી પામે સંત કે મહંત ?
બધા વાદો સંવાદોમાં સમયનો બચ જોઈ
ગાંધી વીરે લીધો માતૃભૂમિ કેરો પંથ,
સુણીને બ્યાખ્યાન એનું છિટનને લાન થયું—
કેવી અધોગતિ પામ્યું હિન્દ ધનવંત ! ૪

શ્રમ ગયો બર્થ તેનો ગમ શો, સમર્થ વીરા !
આવ લલે, લેટ નિજ માતને સહર્ષ :
ખેંડેનો ને બન્ધુઓ તુજ નિશદિન અંખતા કે
“ક્યારે આવે, ક્યારે આવે વીર એ આદર્શ ?”
પધારી આજે તું હવે વધારી દે ઉરઉરે
આનંદના ધોધ દઈ સૌને દર્શરૂપર્ષ :
અરે હિન્દ જાયા ! તને ચાહે રંક રાયા બધા,
કોણ કરે તુજ વિજ્ઞ દેશ ઉત્કર્ષ ? ૫

કોઈ તને સંત કહે, કોઈ તો મહંત લહે
 કોઈનું આ મંતવ્ય છે 'એ તો ખરો પીર';
 કોઈ ઋષિમુનિ ધારે, યોગી યતિ ચે 'ધણા રે,
 કોઈ વળી કહેશે 'ધાર્યું' પ્રભુએ શરીર !'
 કોઈ વળી એવું પણ કથન ઉચ્ચારશે કે
 'ઇશ્વરના હૂતનું છે એનામાં ખમીર !'
 નામ લલે અનેક હો, કામ તારું એકધારું :
 હું તો તને સમજું છું "દેશપ્રેમી વીર."

ભોગ કેં અનેક દેવા દેશ માટે ભોગ લીધો,
 એજ ખરો યોગ, હું તો માનું કળિકાળ;
 સ્વાર્થત્યાગી નિત્ય પરમાર્થમાંજ મચી રહ્યો,
 તનમનધન હોમી હીધું તેં ખુશાલ;
 ગાંધીરે સમાધિદ્વારા દેશની ઉપાધિ ટાળી,
 શમી ગઈ શાહીવાદી આંધી વિકરાળ,
 ફરી એક વાર કહું, લલે તું પધાર વીર !
 હિન્દુતણો જીવ તુંજ-તુંજ એની ખાળ !

જહાંગીર રસખ

તપસ્વી બ્રહ્મવર્યસ્વી

પ્રસન્નાત્મા સદાગ્રહી

વિરક્ત સેવતાં નિત્ય

તરે ગંગા ત્રિકાલની

ગા.

પુન્ય ગાંધીજીને

તમારા શબ્દોએ યુવક-યુવતી દેશભરનાં
ત્યજી શીળી છાયા નિજ ગૃહતણી ને પ્રણયની
પડે ઠારાવાસે, કુસુમ સમજી જાલિમ તણી
શિરે લાઠી કેરા સ્મિત સહિત ઘાવો ઝીલી રહે.

તમારા શ્વાસે ને કંઠે કંઠે, શાસક તણા
ઉઠે સામ્રાજ્યો, ને દલિત જનનાં દુઃખ શમતાં.
દખાતી, ખીલાતી નરપશુ તણા લોગ જનતી,
ગઈ કાલે નારી તમ સ્મિત થકી ચાર જનતી.

હજારો વર્ષોથી જગતભરમાં શાસક અને
ચુસાયેલાં કેરાં અતિ વિકટ યુધ્ધો મચી રહ્યાં;
અહિંસાના માર્ગે, હૃદયભરનો પ્રેમ ખરચી
જીતેલાને જીતે નવીન રીતિ એ તો તમતણી.

ઇશ્વરે ને યુધ્ધે જીવનભર શોધે મચી રહી
અહિંસાની, એથી મધુર જનતા પ્રેમ પથની
ભલે જ્યોતી રેખા નિરંજી, પણ એથી જગતના-
ખીડાયેલાંઓને જગત મહિં મુક્તિ નવ મળી.

ચુસાયેલાં કાળે જીવનભર જે વિશદ સ્વપ્નાં,
પડ્યાં ઠારાવાસે, વિધવિધ પ્રકારે દુઃખ સહ્યાં,
નવી દૃષ્ટિ આપી ચમ્પવિહીન લોભા જગતને
ભલે તેણે, કિન્તુ હૃદય થકી દેવો ને વિસર્યા.

હાતરો લોકોએ નિજ નિજ વણી ચોટ દેડવી
 તમારી પાસે, ને કવિત કુમુદોને કવિજને
 શુધી લીધાં તેની અતિ મધુર માળા બની રહી,
 ન તેમાં શોભે આ, પણ નહિ સ્વીકારો હૃદયથી ?

ગુલાબદાસ બ્રોકર

બોખું સ્મિત

હૃદય હલવાઇને ધીમું દહે અતિપીડિત
 પ્રકાંટલ થઇ મુગ્ધજ્વાલિ, કમી, ફેંધતી ઉર
 શિક્ક સહતા મર્વે પ્રાણો અચેતન મૂર્છના
 નયન ફહમ બેઠા ડાસા તણી છબિએ ગયાં.

સ્મિતભરી હસે આંખો શીળી, પ્રભા ધવળી સુરે
 અરધપરધા બાકી દાંતો હસે ખખડાટથી
 મુજ હૃદયનાં દૈવ્યો દેખી શું હાસ્ય સુધુ ? શું વા
 ઉરમેયનનાં ઝેરા પીને હસે વિનિતેન્દ્રિય

તનમુખ ભટ્ટ

યુગદેવ

[દાવ - 'મજરાજ' । તારી વાસણાઓ]

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ :

કંઈ ઉઘાડી ત્હેં અમ આંખડીઓ,

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ :

કંઈ ખીલાવી ત્હેં ઉર પાંખડીઓ,

હો યુગદેવ પૂજું પાવડીઓ,

માત મુક્તિના મન્ત્ર મધુરા

શીખવ્યા વગાડી વાંસળી, હો !

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

વધાવુ ભરી ફૂલ છાગડીઓ,

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

મોહનજી તિમિર મહીં એ

ભૂંડ્યાં હતાં સૌ વાટડીઓ,

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ,

અંધાર વિહાર તો ચાંદલિયો,

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ

દુઃખે દુઃખેલાં બન્ધુ અને એ

દુઃખે દુષ્ણીતી ગાવડીઓ,

યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

તારી ત્હેં અમ નાવડીઓ,

હો યુગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ :

શાન્ત નીતિના પાઠ ભણાવી
 વરસાવી સુખ-વાદળીઓ,
 એ ગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.
 વધાવું મરી ફૂલછાબડીઓ,
 એ ગદેવ ! પૂજું પાવડીઓ.

મૂળભાષા પી. શાહ

ગાંધીજી તો

ગાંધીજી તો શુષ્કિયલ ગરવા,
 દેશ તણા ઉદારક છે;
 ડુબતી દેશની નૈયા કેરા,
 સાચા મોહન તારક છે.—

સ્વતંત્રતાના ચિરંજીવના,
 મોહન ખાસ વિચારક છે;
 હિન્દ ભૂમિના પુત્ર પનોતા,
 સહુના હૈયાઠારક છે.—

જુગ જુગ હવે મહાપુરુષ એ,
 દેશ તણા દુઃખ હારક છે;
 સ્વદેશીના ચાહક, ગરીબોના,
 પા' - ખકારક છે

બાપુની દાંડી કૃત્ય

“હથા હથ ના પ્રકટી સવાર
નિશાતલું જોર હથ જણાય;
પિતા ગયાં ક્યાં વળી ભાઈજોડેન
મુકી મને કેમ ગયાં બધાંય?!

જનો ધસે ક્યાં સહુ પૂરવેગે
અખીર થેલા થઈ કેમ દોડે?
ધમાલ આવી કાંઈ નાહિ દીઠી!
નૃપાલ કેરી નીકળે સવારી?!

મને લઈ જા જહો ભાઈજોડેન
ગયા પિતા ત્યાં, ન લગાડ વાર.”

“વીરા આ માનવી ટોળાં વધે માર્ગ મળે નહિ,
બ્યારે આપણાથી ના : જો, આ લોકસમૂહને.

ધોળું જણાય સઘળું બટમોગરાશું
જો, આવ, બાળ! અહિં જો, પયની નદીશું?”

“જેયું ગમે ઇતર ના, લઈ જા મને તું
જ્યાંહિ જતા સકળ આ જન ત્યાંહિ જાવું.”

હઠે ચઢ્યો તે રહ નાહિ મૂકે,
માતા પટેલે બહુ ચેરે તેને;
અંતે રહ્યો ના કંઈ ચે ઉપાય,
લઈ ગઈ બ્યાં ઠઠ બેશુમાર.

મહાયત્ને રહ્યાંચી વિશદ જહોંથી સર્વ ધસતું
ઉતારી રકથેથી નિજ તનયને પ્રેમ કરતી.

*

*

*

અને આવી લાગ્યું ત્વરિત ગતિએ કૂચ 'કરતું'
મહાત્મા ગાંધીનું ઠટકે અતિ ઉદ્ગ્રાસ ધરતું.

બનીને ખહાવરો બાપ પૂછે, આ સાધુ કેણુ છે ?—
ગ્રીવાએ સૂત્રની માળ ધરી છે યગ્દિ હાથમાં !
કપાળે કંકુનાં ટીલાં કર્યાં ! કેમ હસે ઘણું ?
ઉઘાડે વાન ચાલે કાં બાત્રાતું પ્રત આકરું ? !

ક્યા ધામે જવા ખારે, ક્યારે તે વળશે ફરી ?
ક્યાંથી એ આવતો આજે વૃદ્ધ બટૂકણ ?

ખરે એ સંન્યાસી સકળ જનની પીઠ હરતો,
અહિંસા સત્યે એ અચલ ઉર વિશ્વામ ધરતો;
મહા શાંતિનો એ પરમ જપ હંમેશ જપતો
અને વૈરીઓના શુભ હિત તણું ખ્યાન ધરતો :

ચહાનારો સૌને નિજપર બધું એક સમજે,
નથી વેરી ભાવો મુકુર સમ એ સ્વમ્ભ હૃદયે,
હૃદે એનું દાઝે દલિત જન કંકાલ નિરખી
દશા હિંદીઓની અવનત, દયાપાત્ર, કપરી.

પ્રજાનું કથ્યાણુયે નિજ વતનને મુક્ત કરવા,
અધીરો ડાસો એ પશુબળ બધું મ્હાત કરવા,
સિધાવે છે આજે જુલમ જડ ઉચ્છેદ કરવા,
સ્વરાજ્યે સર્વેનું પરમહિત સૌભાગ્ય ઘડવા.

જંગે પંકાયો છે : સુગત સમ એ ઇશુ સરખો,
વળી કોઈ એને જિન પ્રભુ મહાવીર સમજે,
ઘણાં ચે હિંદીઓ હરિ અવતર્યા એમ સમજે
મહાત્મા યોગી છે મુકલકડી ચો દેહુ ધરતો.

જતો દાંડી તીરે નિમક કર નિમૂર્ણ કરવા
અને એ ઉચ્છેદે પરમ દશાયે ધાવ કરવા.

“ન ધારે શસ્ત્ર એકે ચ તથા અસ્ત્ર ન પામ છે,
એવા આ સૈન્યથી શત્રુ પરાજિત કદી થશે?”

અહિંમા આયુષે મજ્જ સેના આ અબયે સભ
વીલીને ઘાત, વેરીને મ્હાત એ કશું નકી!

સેના દેખાય નાની છો, દેશમાં પ્રાણ પુ'કશે;
અને સત્યાગ્રહી એવા અસંખ્ય સાથ આપશે.

*

*

*

વધાવે મા'જનો સેના, પાંખે છે પુર અંગના,
અને લોકો વડા દેતાં કરે છે જય બોધણા!
સાયક 'શુ' છૂટે ચાપ, વીજ આભ અખૂટતી!
તેવી આ દુત વેગિણી સેના પંથ વિષે પળી.

૧૯૩૦

ગાકુળભાઈ ભટ્ટ

શ્રેષ્ઠ સર્જક

કો સંગીતી મનુજ-ઊરની ઉર્મિને વાલ-તારે
જન્મભાવે, કો કઠિન પથરે શિલ્પી સૌદર્ય ડોરે,
પીછાંધી કો કથની લખતું માનવી પ્રકૃતિની,
સૂરે મૂર્તિ કવિજન ઘડે શ્રેષ્ઠ કો કલ્પનાની.

કિન્તુ તેં તો હૃદયભરતી વેદના સર્વ તારી
કોરી કોરી વિમલ સ્મિતની મૂર્તિ છે એક દોરી!
ઓળે તારે ત્રિભુવનજયી મૂર્તિ એ નિત્ય રાજે,
ત્રિશવે સૌને તુજ મહદ્ એ સર્જનાથી નવાજે.

પ્રહલાદ પારેખ

આખરી નિરધાર

[વામસરોયે મુલાકાતલી ના પાડી ત્યારે]

છેલ્લો ધર્યોતો હાથ મેં પણ તેં દીધો ધિક્કાર!
 છેલ્લાં ધર્યાંતાં ફૂલ મેં પણ તેં દીધો છટકાર!
 હૈયું ચીરી બતલાવવા બહુ ચે ધરી મેં હામ
 પ્રિટન! દીધા પણ તેં અરે! મમ ઉર ઉઠા ડામ!

બળતું હતું હૈયું જાડું કુખ દાહથી
 દેખી પીડાતા દેશને અન્યાયથી
 દાખી રહ્યોતો એ બીતર બહુ ચે મથી!

ફક્ત ધર્યો દીલેરીનો બુકકો ક્યો પણ તેં,
 ફૂપો ધર્યો ચિર ચાંતિનો ફાડી દીધો પણ તેં,
 વંટોળ વસમો ખાળવા આડા ધર્યાં મેં હાથ—
 પ્રિટન! દીધા પણ તેં મને જન્મિરના શરપાવ!

દાટા દીધેલા દાહ આને બિધડે,
 અંગાર થાતાં મુક્ત ચોગરદમ ભાડે,
 અલુચે અલુ મુજ અંગનું રમણે ચડે,

પ્રિટન! સવેળા સોતને પરખી જરી લેજે!
 આ આખરી નિરધારને નાણી લડે લેજે!
 ડમરુ બજે અમ મોતનું તું તાલ તો દેજે!
 કુરબાનીનો આતશ જાગે જરી જોડ તો લેજે!

ઓ વિશ્વનાં સંતાન! ઊંચું ન્યાળને,
અમ શકતનો આ ધોધ ઊડતો બાળને,
રાતું કસુંબલ શૈર્ષ્ય ધગતું દેખને,

બાળી કદી હૈયું હલે તો હાથ ના દેશે,
કોમળ અને નિર્બળ કદી કો શાપ ના દેશે!
બલિદાનનો અમ ધૂપ ભરશે આંખ તમ એવી!
ખેંચાઈ હોમાશે. સહુ એ આળને ભેઈ!

ઓ માનવી આગ્રહ! બેલો ના થને!
વીતી શુભામી આજ બૂલી મા જને!
ગરદન અમારી ફાંસલો તું ના થને!

ધોવા તમારો મેલ હોમાવા અમે બેઠાં,
કૃતાંત અજગરના મુખે હસતાં અમે પેઠાં!
અમ એક બિંદુએ જગત્ સૈકું વધી જાયે,
હોશું ન હોશું હો અમે, પણ સૌ સુખી થાયે.

ફટફટ અહીં માયાં નિરાંતે ફૂટયે,
હડહડ ભૂમિ પર રક્તછોળો છૂટયે,
ટાડું હુયે તો ચે કલેવર કુદયે!

એક હાક પડતાં તો સૂતાં મડાં ઊઠી ધાયે,
ભોખનવતા પ્રિયકર ફગાવી બુદ્ધમાં જાયે!
રસબસવતી લલના મગર, રણચંડિકા યાયે,
પદપદ ખડકતી ગંજ શબ એ ખેડતી જાયે.

પીડા ચડયો છે આજ પાવક ચાકડે,
ભૂગર્ભ દુર્દમ વેદનાએ આરડે,
ઉદધિ ઉરે જવાળા લયંકર ભડભડે!

ઓ વિશ્વના દાવાનલો! પસરી અહીં જાજો
વિકરાળ ઓ વડવાનલો! ખેલી અહીં જાજો.
ભુગભુગ ભૂખ્યા ઓ કાળ! મિજબાની કરી લેજો,
સો સો ભુજાઓ સામટી માંડી અહીં દેજો!

૫-૧-૧૯૩૨

રમણ સોની

સુકાની

ઉંડા અંધારામાં નવ ગમ પડે માર્ગ વધવા,
તરી તોફાનોમાં નવ રહી શકે થીર સરલા;
હલેમાંઓ મારી ભુજબલ ગયું કાયર ખની,
વળી વા ચે સીધા નવ ફરકતો કોઈ દિશથી.
અમારા ટંડેલો મથી મથી રહે માર્ગ પુગવા,
છતાં દેખાયે ક્યાં તલ ભર ધરા આશ પુરવા?
પ્રભો! આ વેળાએ હૃદયપટમાં હામ પુરજે,
અમારી કિશીને સરલ ગતિએ તું ચઢવજે.
પછે જોને પેલો અમ તરણિનો દોર ધરતો
વિમાસે દુઃખી છે નિત નિત નવા ચલ કરતો;
મહાત્મા સુકાની મત કઠિન ધારી ચલવતો
સુકાની એવાનું પ્રતિપજ પ્રભો! શ્રેય કરજો.

●ગોકુળભાઈ ભટ્ટ

વિજય પ્રસ્થાન

[ગાંધીજી રાજેન્દ્ર ટેળવ કોન્ફરન્સમાં ગયા ત્યારે રચેલું]

નિસર્યો વિજયને વધામણે

હો, મહાત્મા,

નિસર્યો વિજયને વધામણે !

‘પર્વતની રાણી’ એને આપે વિદાય,

દિશા પશ્ચિમ જો ઉભી ઓવારણે :

દશે દિક્પાલ ઉભા એના સંરક્ષણે;

લાજોના હૈયાં વળામણે ! .

હો, મહાત્મા—

પગલે પગલે એના પડતા વિન્યાસરે,

ભૂંસી શકાય ના કે કારણે :

ધુધવી સાગર બોર : ગાતો એનાં ગીત

ને થાતો પાવન પ્રક્ષાલને !

હો, મહાત્મા—

સાતે સમુદ્રપાર સાબરમતીનો સંત,

આલ્યો સ્વતંત્રાને કારણે :

કુદરત કોડામણે ને ત્યાગે સોહામણે,

સુવે સાદડી ને આલને આચ્છાદને !

૮

હો, મહાત્મા—

અર્ધાં વસ્ત્રે કુરે પ્રભુનો પયગમ્બર,
 પ્રબલ છે પ્રભુજીના પાર્શ્વને :
 'દરિયાની રાણી' મુગ્ધ તપસીના ત્યાગથી,
 આતુર છે એ'ના મનાવણે !
 હો, મહાત્મા

ભૂખ્યા ભારતીઓને કાળે ઉભો છે
 આળે એ પ્રિટનને બારણે :
 સાચી સ્વતંત્રતા સન્તનને સાધવી,
 આ નન્દશે 'ભારત' ઉદ્ધારણે ।
 હો, મહાત્મા—

જનાદીન પ્રભાસ્કર

દરિદ્રનારાયણ

: પૃથ્વી :

પ્રભુ પ્રગટ ભૂતલે, સલિલને ઝૂલે પારણે,
 હસે રજની તારલે, ગગનને વિતાને રહ્યા,
 કદી પ્રકૃતિઅંકમાં, જગજને નિહાળ્યા હતા.
 તમે પતિતમાં, દરિદ્રજનમાં હીઠા દેવને !
 હુરી દુષ્પદરિદ્રતા નવ-વિધાનનાં શસ્ત્રથી,
 દવાનલ જળ્યાં જગે સુખદ શાંતિ ભદ્રંકરી.
 તમે વિમલ પાથરી; સહનશક્તિના મંત્રથી,
 દુષ્ણી જગતના બન્યા અજબ એક ધન્વંતરી.

ઉમાશંકર જોષી

મહાત્માજી દ્વારા પરમાત્માનો સંદેશો

(ક'જલથી સંદેશો અમારે ■ મુવ)

મોહનજી સંદેશો અમારો જઈ જનતાને કહેલો છું કે,
વાસી વૈકુંઠના જન્મે જમ્બુદ્વીપ પોષી પરસ્પર રે જો છું રે-ટેક.

પ્રગતિ વિરુદ્ધ પ્રજા પડે જાય રસાતલ દેશ,
ઉચિત ધર્મ ક્રાંતિ બળે પાળું હું પરમેશ.
જનની સેવા એજ યુગનો આદેશ છે,
લાવો અમુલ્ય લેલો છું રે—મોહનજી.

બળબુદ્ધિ ધનધર્મથી જનહિત જો ન સધાય,
સમધારણ કરવા અહું શાંત અશાંત ઉપાય.
જનતાકલ્યાણે આપો આહુતિ,
નહિતર દાવાનળ રહેલો છું રે—મોહનજી.

મુજ મંગળ સર્જન રથે સારથી શુદ્ધ સમાજ,
સૂર્ય ધરે તે ચક્રથી જે અટકાવે આજ,
તરવાનું હોય તો દીન દલિતની
પ્રેમ ગંગામાં વહેલો છું રે—મોહનજી.

અંધ કવિ શ્રી હંસરાજ

જાદુગર

પુદ્ગલમાન અહિંસા મૂર્તિ !
 ઇશુસમા હે પ્રેમલ મૂર્તિ !
 યાદવવીર શા યોગની મૂર્તિ !

છે તું જાદુગર.

સુઆશ વિશ્વે સ્પુરાવનારા,
 ભારતદેશ મિટાડણુહારા,
 પાંત્રીસ ટોટિ હૃદે વસનારા,

ઠહાણા જાદુગર.

સત્ય પ્રેમ તપ ત્યાગ અહિંસા,
 શરીર ધરી ઉતર્યાં અવનીમાં !
 ભેટો છ્યાં ય જગે જડે ના !

અપૂર્વ જાદુગર.

તોટો ચિત્તતિમિરની પાળો,
 તેજમૂર્તિ, અમ પંથ ઉત્તળો,
 રચો હિંદનો પંખીમાળો !

ગાંધી જાદુગર.

પિપાસુ

આને ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો

નિત સન્તોનાં વૃન્દ (૨)

આને ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો :

મૈયા ભારતી સોહન્ત (૨)

આને ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

કુંજે વસન્ત કંઈક શુંજે નવ પ્રેરણા :

કોકિલા સુકંઠે ટહુકન્ત !

આને ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

હૈડે રસચેતના જગાવે રનેહનયેત રી !

પિંડે પ્રણાંડ પ્રગટન્ત :

આને ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

અન્તરમહી લક્ષિત જગન્નાથ જન્મભૂમિની :

અગમ્ય કે ઓજસે લસન્ત :

આને ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

શોભન જગમોહને બતાવી શુવન-માધુરી :

હિંદી નવ કોટે હસન્ત :

આને ઉત્સવ રાષ્ટ્રદેવનો—

મૃત્યુનો યાત્રી

“અરે ગાંધી રાજા !—” શબ્દ અધુરા એ રહી ગયા,
અને ઠપી વાચા કહી નવ શકી તે નયનની
મૂંગી અશ્રુવાણી રહી ટપકી; ગાંધી ચરણમાં
પડીએ મૂર્તિ ને હલ-અણખિસ્ત્યા-બુધ્ધ-ચરણે
અજાણી કેા જાણે લગી પડી સુનીતા ઉરભીની.

હલ લોહીલેખો સૂજન ઇતિહાસે નવ સૂકયા,
નવું પાનું તેવે લખવું અમીઆકે શરૂ કર્યું
અનેરૂં ગાંધીએ; ગિરમીટ થકી હિંદી મળુરો
બચા'વા આફ્રીકા મહીં લડત સત્યાગ્રહ તણી
લડયા; પોતે વેઠી, હૃદય પક્ષટાબ્યાં અરિ તણું.

નવેલા એ યુધ્ધે હૃદયવીર કેા હિન્દ નખીરો
પડેલો, એની આ તરુણ વિધવા અશ્રુ વચને
વહે : ‘ગાંધી રાજા’ ! શિર ચરણધૂલિ પર મુકે.
નિસાસે દાઝ્યાં, ને ચળજલથી લીંબ્યાં ચરણ; ના!
અરે! લીંબ્યું! દાઝ્યું હૃદય! હલ તો ઉંબર પર
ઉભો'તો એવાં કે શત સમરને વીર નર એ,

હજી તો પોતામાં શતશત લડાઈ લડવી છે,
લપેટી વિશ્વેને હજી ન પ્રકટયો પ્રેમ ઉરમાં
પુરો, તોયે આવી કરુણ કુરબાની નિજ કને
થતી, તેને સાક્ષી થવું કયમ?! વલોવાયું ઉર એ
કંઈ એવું એવું પણ મહીં ઊંડું, વાણી નીતરી :

‘અરે બાઈ! શેના! તુજ પતિ મર્યો ના ગણીશ તું,
ગયો મુક્તિ કાળે સહુ તણી, થયો એ અમર છે!
અને મદ્દ મદ્દ કંઠે વધુ ન વદવા હીલ કંઈ તો,
પરંતુ ઊઘડી નિજ કર થકી, ને ઉઘી કરી
ખલો આચાળુ એ કર રહી ગયો, ને ઉઘરતી
ધવાએલી આંખો મહીં ડગક ગાંધી વ્યખ દુખ્યાં.
અને પોતામાં એ નયનજળ લાગ્યાં ભરી ખધાં
હતી થંભી વાચા, નયન જળ થંભ્યાં પણ તહીં!

અચિંતા, ગાંધીના મુખથી શબ્દો કે મરી પડ્યા
અનાયાસે, ‘બાઈ! તુજ મમ કંઈ હિન્દ રમણી
થશે સ્વામીહીતી, જનની ભૂમિ ત્યારે જ છુટશે,
—અને મારી ભોળી પણ તુજ શી બ્યારે યદ હશે.’

ગાંધીજીને-

(દયભરિત અનુબ્રુવ)

નરસિંહ આગ્યો ફરી ગુર્જરાષ્ટ્રે
અસ્પૃશ્ય તા પૂછું નિવારવાને,
ને ધર્મમાર્ગે જગ દોરવાને
આવ્યા અહિંસા દીપ લેઈ યુદ્ધ.

સ્વતંત્રતાને વળી રાષ્ટ્ર મુક્તિ
તણી અધુરી રહી લાવનાના
સાક્ષ્ય અર્થે નવી શક્તિધારી
જનમ્યો અહિં નર્મદ એ ફરીથી.

અધર્મ જ્યારે ક્ષય ધર્મ કેસ
કરે; તદા હું અવતાર પારું
એ કોલ યોગેશ્વર કૃષ્ણ કેસ
ગાંધીજીએ સાર્થક આજ કીધા.

શક્તિનાં બહેણુ એ સૌનાં જેમાં સંગમ પામીને
વિરાટ રૂપને પામે, વન્દુ તહેને સહસ્રધા.

ચન્દ્રકાન્ત મહેતા

માડીના મુક્તિયજ્ઞે

હુઃખે ઢાઝી, લવે વહીલી, મોઢારી આંધુ સારતી,
ક્ષારાબિંબને તટે પેલી રડતી માત ભારતી.

તેત્રીશ કોટિ તનયો તણી, પુણ્ય ધાત્રી,
સંસ્કાર ગૌરવ તણી પણ આઘ મૂર્તિ,
હુઃશૃંખલા નિરખતી નિજ દાસ્ય કેરી
સ્વાત્રંચનાં રડી રડી શમણાં સ્મરંતી.

અશ્રુ એ સહસા ત્યાં તે શરીરીભૂત થાય છે,
ભીંગેલા ભાનુના ભર્ગે વાદળાં વિખરાય છે.

ઘનશ્યામલ દેહી એ * અશ્રુની મૂર્તિ * માતનો,
દીનવત્સલ ગાંધીના નામથી થાય વિશ્રુત.
સત્ય, પ્રેમ, અહિંસાની ત્રિવેણી ઉર ધારતો
વિશ્વ વૈષ્ણવ ગાંધી એ પરાઈ પીઠ ભણતો.

પીરાય પેળી પરદુઃખ પોતે,
રીખાય ભણી પર-દોષ પોતે,
મન્ત્રો દઈ અપ્રતિકારના એ
અન્યાય સામે રણજંગ આદરે.

સાત્રતીર્થ તણે વીરે મેદિની ઉભરાય છે,
ઉધા મુક્તિ તણી પેળી હૈયાં શાં હુરખાય છે !

આને શે' લોક કેરાં અર્ગાળુત ઉલટે યુથ ભાવે ભરેલાં ?
આને આ ઉત્પત્તે શા પરવશ જનતા ભિન્નવે છે અનોખા ?
આને શાં મુક્તિ ચિને મુદ્દભર વિલસે મેદિની માનવોની ?
આને રેલાય શી આ અજબ રસમરી રેલ, ઉત્સાહ કેરી ?

સૈકાની સરતી ક્યાં એ જડતા મન્દ પ્રાણની
હૈયામાં બગતી શી આ ઝંખના આત્મ સોગની ?

ધ્રુવ તારક માતાનો, અથણી આર્ય દેશનો,
પ્રેમભૂતિ જતો ગાંધી જુલમને જંગ ઝૂઝવા.
ઊઠો આજન્મદાસો, થરર થડકતાં કેમ હૈયાં તમારાં ?
છૈયાં ન્દહાળો તમારાં સકરુણ વિલપે અસ્થિના માળખાં શાં
માંચેરી માતકેરાં પ્રતિપળ ઉરનાં હીર હીણાય તો એ
શાના સૂતા પડ્યા છે, વિષમય ભરખી ભૂરકી મોહકેરી ?
પૂછો વૃદ્ધાત્મ પેલા વિગત સમયને પૂર્વજ્ઞેની પ્રતિષ્ઠા,
શૂરાને મૃત્યુકેરા ભય, તન ધનના મોહનાં બેન કેવાં ?
આવી ઊભો અમોલો અવસર રણનો, આંગણે આ તમારાં,
હાવાં આંહી વહે છે, અપમય હરતી યુદ્ધની રમ્ય ગંગા.
આવો આબાલવૃધ્ધો, ધન ધરમ તણા લેદ ભૂલી બધા એ,
આવો હિન્દી પ્રજાઓ, અરસપરસનાં વૈર વામી પુરાણાં,
આવો આ ધર્મયુધ્ધે, નિજ જનની તણાં દૂધ દૈવી દીપાવો,
માડીના મુક્તિયત્ને, વિમલ બલિ થવા હોંશથી સર્વ આવો.

અને એ પડકારથી સચેતન શબ્દો થયાં,
પથથરે પ્રાણ પૂરાયા, માતરોમાંય પાંગર્યાં.
વૃષ્ણાત્મા ઇતિહાસને નયન ના અઘાપિ જેવી ઉગી,
તેવી યુદ્ધતણી ઉગી શુભમયી, આજે મહાપર્વણી,
આજે હિંસ્રાહિંસ્રનાં સમરની ભેરી બજા ભારતે,
ને છાંડી ઘરકોતરો નિસરિયાં આબાલવૃધ્ધો રણે.
તેથી આજમતી તીરે મેદિની ઉભરાય છે.

ઉવા મુક્તિ તણી પેળી હૈયાં આ હરખાષ છે.
સૈકાની સરતી ક્યાંયે જડતા મન્દ પ્રાણની,
હૈયામાં નગતી તેથી ઝંખના આત્મભોગની.
શે! ઊલટે ધવલ સાગર ખાદી કેરે!
શે! ધૂધવાટ જ્યથોષ થકી - ભરેલો!
ઉલ્લાસ શે! ઉછળતો પ્રતિઅંગ માંહે!
શાં યજ્ઞમાં બલિ થવા પ્રતિરોમ નળે!

દૃતનિશ્ચય ઝાળેથી, કરુણામય નેત્રથી,
ભવ્યતા ભરતો તેમાં વિશ્વસન્ત ઉલો દીસે.

“કાં મૃત્યુ, કાં વિજય”નો ધ્વજમન્ત્ર ધારી,
પીયૂષપૂર્ણ નયને જનતા નિહાળી,
નિઃશસ્ત્ર એ સમરનાયક ભારતીનો,
વેરી રહે સરળ ને શુચિ મુક્ત હાસ.
પ્રકૃતિ સરખાં જાનો ટેકો લેઈ પુરુષ એ,
વેગેથી ભરતો ખેલું ડગલું રણવાટનું.
ઐત્યુક્રમથી ગમવેળ નિહાળનારાં,
શા હર્ષથી ઉછળતાં કંઈ લાખ હૈયાં,
શી ધૂમ આ રિપુતણા મદ મોડનારી,
હેલી મચી તહીં રહી જ્યથોષણની!
અને જગત નાણે કે હિન્દે સ્વાતંત્ર્ય મેળવ્યું,
ધારાબિધને તટે માને મુખે હાસ રમી રહ્યું.

બાણપયારી

હજારો લાનુની ધરતી પરકમ્મા કરી વળી,
 નહિ તોયે આગે ડગ કંઈ ભર્યાં આદિ મનુજે.
 હજારો વર્ષોમાં વિક્કરી પશુતા, પોત અદકું
 મનુષ્યાકારોમાં પ્રકટયું પશુએ, ને કહીં કહીં
 ખિલેલા માનવ્યે બહુ બળ કર્યું સત્ય ધરવા;
 ડુબ્યા મૌને યત્નો સતકષ્ટ ડૂબ્યો ના પણ છતાં.

કરેલા સંસારે અગણિત ગુન્હા કૈંક સદીઓ
 યથેચ્છાએ વેર્યાં અડગ હગલા, તે નિજ પરે
 ખીરે જોડી લેતું હૃદય કુમળું એક પ્રકટયું
 અનેરા કારુણ્યે પતિત પડ્યે નૈ રહ્યું ખડું.
 સુસારે પોતે કે હળી મરી જશે તે ડર વિના,
 ઉગારી ખેલાં સૌ, પછી જ ચહ્યું પોને ઉગરવા.
 અને એ પાપોના દંડન કરવા પુનઃ મધળા,
 બિછાયું એ હૈયું ચહુ દિશ વિંટાઈ કંડનથું.

પટેલાં, પીટેલાં, ચલિત દલિતો ને ધરવનાં
 અનાથો—તે સૌનો જીવતર બની બંધુ બનીને
 ગરીબોનો ભેલી ઇશુ પ્રગટિયો વિશ્વપ્રભુથી,
 અને આંસુધારે ટપકી, નહિ કારુણ્ય અટકયું;
 પટેલાંને બાંધે પકડી ઉચક્યાં પુણ્ય સ્વરગે.
 ઉરે પેટી જ્યોતિ, નિજથી પ્રગટાવી સહુ ઉરે.

રહી નાચી સૃષ્ટિ નવ-ઉજમથી સંત જનની
દિશાઓ બેરીને ઉછળી ઉર ગંગા બીજવતી.

મહાકલ્યાણોર્મિ જગત છરવી એ નવ શક્યું
ધપી જતું વેગે વહન રૂંધવા, હાથ બળિયા
શરીરી સત્તાના અધવચ્ચ ધર્યાં ને રણ રમ્યું
સૂકું ચોપાસે, ત્યાં અરર! ઉર ગંગા શમી ગઇ!!
ઉખેડી પેટાળો જડ, પ્રગટિયાં કેા ઉર તણા,
નવાણોમાં મુંગી સમસમી રહી ગંગ કરૂણા.

ઇશુને જીવે જે જગત હૃદયોમાં નવ વસ્યું.
વસ્યું કે તે એને કુસ પર ચડ્યે; ને જગજને,
સુખે માણ્યા શોખો જીવનબલિ પેગંબર તણો,
પુછ, રોઇ, ગાઇ, પણ ન પ્રકટાવ્યું ઇશુ-ઉર.
રમ્યા ધર્મો, ને ઉત્સવ ઉજવીઆ દિવ્ય બલિના,
મીઠો એનો કિંતુ હુકમ સહુના બંધુપણનો,
જગે બોળી પીને અશમ ઉલટાવ્યાં વિષ ઉર.

ઇશુ સૌ હૈયામાં ક્ષણ ક્ષણ ચઢ્યા કુસ ઉપરે!
ઘવાયેલા પ્રેમે અશ્રુત ભરિયુ મૌન ડુસકું!
મહામૃત્યુસત્રો જગ ઉજવતું જંગ જગવી;
ફલાયેલા સત્યે લરવું તિમરે ચાહ્યું ડગલું,
જગે પંથે છોને મરણ કુસ રોખ્યા અડગ હો!
મહા કલ્યાણોને પથ કવણ શંકાલય?—અને
ધીરે પૃથ્વી વીરે પ્રબુધઉર ગાંધી હિતરિયા.

અરે જાને બાપુ! નજર અમ સામી કરીશ મા!
 પળ્યો જા તું તારે, જગકિચડમાં પાપ ધર મા!
 અમે પાપી ભુંડા સત સમજીયે, શે છરવણું
 પરંતુ એ?! જા તું! જય તુજ થશે સત્ય જીતશે.
 અમારા પાપોની કરીશ પરવા ના લગીર તું,
 શીરે લેવા જાતાં ગઠડી કચડાઈ તું મરશે.
 અમોને પાપો તો કંઈક યુગથી કાઠે પડી ગયાં,
 તું જેવા એકાકી લડથી વળશે શું થડીકમાં?

થયું ડાહ્યું કાંઈ જગ; વહી ગઈ વીસ સદીઓ—
 ન રોખ્યા કાળોના કુંસ સ્થુલ અરે કિંતુ પરખી
 ઉપાડ્યા ગાંધીએ : ‘દુરિત મરશે કે મરીશ હું.’
 હજારો મૃત્યુની કરખીણ વહેરી ઉત્ત્યા
 અને મોઢે મોઢું સ્મિત ફરકતું રાખી કુમળું
 દંડયું ગાંધીએ જીવન ચિર-કુસારોહણ સમું.

અરે એ સિંધુ શા ઉરની લહરી ફેનિલ સ્ફુરે
 નિહાળી તે નૌકા જમીન તટ જાણી કયમ શકે
 ઉંડાણે લાગેલા લીધણ વડવાગિનિ? નિશિદિનિ
 પ્રવૃત્તિઓ જાણે જલધિધનકારે ઉછળતી.
 ગળે મેલી બેલી જગની સરિતાઓ અણગણી;
 ગલીરે એ હૈયે નિજની લઇને નાવ રમતાં
 કરોડો નિઃશકે. નિજ ઉરવરાળો દૂર સુધી
 વહાવી. વર્ષાવે અમી-હૃદય કેરાં અણપ્રુટયાં.

અને આકાશી એ ગહન ઉરની શાંતિ દિસતી,
 ન જીવે કેા જીઠે રતનકણ જેવા દીપી રદ્દા
 વિંછાતા ગોળાઓ, મથન કરતા જે હૃદયનું.
 વ્યથા ના બેવી ને ફકત ઉર આનંદ જ મહીં
 જજે લાગી થાવું. સત પુરુષ તો નિજ વ્યથા
 વલોવી સૌ સામે નિજ સકળનો સાર ધરવે.

ગયા સિંધુ કેરું મથન કરવા કેવલનુજે,
 વલોવી મેરૂથી જલધિજલનાં રત્ન અમુલાં.
 અંતિ નાચ્યા, રાચ્યા, તહીંજ વિષ હાલાહલ થકયું,
 દિશાઓ બેરીને પ્રલયપુર જેવું ઉમટિયું,
 અને રત્નો ચેલા સુરઅસુરથી ના વળી શકયું!
 ઉમાશંખેથી ત્યાં શિવ ઉતરિયા સંયમવતી
 સુરકયું ને પૂંઠે અમૃત ન મળ્યું તેની નવ તમા!

મળીને આજે એ સુરઅસુર આ માનવ તણા
 વિશાળા સિન્ધુનું મથન કરતા સ્વસ્વહિતથી.
 મળ્યાં રત્નો કે ના કવણ કહયે? કિંતુ દિસતાં
 વિષો ઘોડા પૂરે જગ ઉલસતાં તે છુરવવા
 ગળું શે એકાકી મનુજ તણું? તોયે ધીરપથી
 ધરે કેઠે ગાંધી સ્મિત ફરકતે સંયમવતી

નરે! તારે પડે, જગત! વિષ દેવા જવું પડે
 યથા ઝોસે પૂર્વે સુકેતુ કર ખ્યાલી વિષ તણી
 દીધી, ને ચેલુડી પ્રભુપ્રણયમાં આણુ ધરતી

મુકંદી મીરાને દીધ વિષ કટોરી નૃપતિએ
 ન એવું ગાંધી ને.—નિજ નજર તણી ચલવીને
 શિમે ગોતી એ તો વિષહૃદયખાલા, વિષ ચુસી
 ભરી દે પાછા એ ઉર અમૃત પૂરી નિજ તણાં,
 અસત્યપુંજે, હિંસાદવ, હૃદયને આખી કમતા,
 મિકારો વટોળી ઉર વિમલ પીએજ શતધા;
 ગરીબી પાતાળે જન સમકતાં કોટિ કીચડે,
 સ્વધર્મોના લેહો જગવી અસહિષ્ણુ લડી મરે;
 પછી શેં એકાકી દૂર કરી ચક્રે પાપ ઢગલા?
 વિહ્વી વીણી ફેંકી દઇ લીતરના સુદ્ર વિષયો
 ઉભા ગાંધી પડે મહન કરવા સત્યવિતરો.
 દવાયુ' જ્યાં કિંચિત્ સત, જખમ ગાંધી ઉર થયો;
 નિયોવાયુ' હૈયું, કહી જરીય ને પ્રેમ દુઃખયો.
 ગરીબીથી કંપી નિજ જીવન નિષ્કિંચન કર્યું,
 ઉઠ્યા નીચા લેહે ધરધરી લીધું દીન પદપુ.
 શકે કે એકાકી હૃદય, સહ્યું એથી કંઇગણું.
 પધારી જે લીંબે સમરગિય પૂર્વે રચી હતી
 સદા ગાંધીને તે મરણ શરણ્યા પર સુંવું!
 જીવન ભર એ શેં જીવવું?

અરે શાને સાધો! તસુ તસુ મરે મોત? જગ કહે,
 વદે સાધુ: 'તો કાં તસુ તસુ તમે સત્ય છુંદતાં?
 અરેરે! નાનેશો જખમ પઠતાં સત્ય ઉરને
 કશી ત્યાં વાળોની મુજ સરીખણની ઉરબ્રધા?

નિસાસો દે કંપી સત ઘડીક એથી જગતનાં
હજારો હું જેવાં મરણ અભિનન્દે વરદ એ
'મર્યો' તારે બળયું ક્યમ ઉગર્યો સત્ય?' 'મરણે
હું જેવાને, એવું હૃદય ફર્યો એ ન બસ શું?'
ઘણાએ જીવીને સતહૃદય ઠાપ્યું, મરણથી
અને ફેર્યે; આજે નહિ જ અભિનન્દી જીવનને
ન કે વન્દી મૃત્યુ, પણ ઉભય કેરી સમતુલા
રચી સામંજસ્યે ઇહ શરીરમાં બેઘ બળને
ધરી, જીવે ગાંધી પરમસતમાં; ને ક્ષણેક્ષણે
દિસે આયુર્દોષા જીવનમરણોમાં હિંચકતી.

હજારો બીજા કે ધરતી પરકરમા સૂરજની
કરે, છુરકે રાત્રું તદ્દપિ ન શમે, અંતરબ્યથા
તણા બવાલામુખી પ્રત્યપણ અંખે અધીર થૈ,
તને મારે કહેવું કવિજન અરે તે સમયના !
અમારી સામે તું નજર કરવી રે ન ચુકળે.
જમાને તારે જો જન્મ-ઉર-લાવા સળગતા
ઉરે પોતા કેરે હસી ઠંધવતા સંતજન હો,
કવિ ! તો રેડીને જીવન નિજ ગાળે : 'જગજનો !
રિખાવી સંતોનાં હૃદય, કુરમાનીની પછીથી
તમે ગાશો ગાથા, રમત ફર એવી શીદ રમે
ન કાં ખેલેથી તો હૃદય પેરખો સંતજનનાં
અમે આજે ગાતા ઇશુની કુરમાની; બસ થયું !
ન કાલે ગાંધીની જીવન બલિગાથા કવીશ તું ?
ઉમાશંકર

જીવનનો કલાધર

યુદ્ધ દાવાનળે દાઝ્યા તપેલા પૃથિવી તલે,
અમી વર્ષાવતી શીળી કોની આ પગલી પડે?

પુણ્યો કળ્યાં ભારતની પ્રજાનાં!
અહો! મહા ભાગ્ય વસુધરાનાં!
શુભામ ઘેર વહી મુક્તિગંગા!
ઉઠે ધ્વજો અંતર રનેહ રંગ્યા!
કોના સુણીને સૂર આંસુભીના
ગળી જતી વિશ્વની ચોર હિંસા?
ઉલેચવા પાપ યુગો યુગોનાં
શું ભિતરી મૂર્તિમતી અહિંસા?
અંગો બધાં સંયમથી રસેલાં,
કંગાલની હાય થકી ભીંજેલાં;
લંગોટીમાં દાય લધ લપેટી,
ચાલે પ્રભુપ્રેરિત પ્રેમમૂર્તિ.
કલ્યાણના ચેતન બોલે બોલે
વેરી રહે પુષ્પિત પુણ્ય પુંજ.
ને કીકીઓ મંગલ દ્વાર ખોલે,
રચાય ત્યાં શીતલ રનેહકુંજ.
હસાવતું કોમળ મુક્તહાસ
આનંદ-વર્ષા-ઝડીઓ ઝરી રહે,
આંખે લયો પ્રેમ તણા પ્રકાશ

ચમકાવતો માનવમેદની વહે.
 ને અંતરેથી તપવાર કેસ
 અનેક ધાર ઊડતા પુવારા.
 સિંચે નવાં જીવનથી નમેરા
 દુઃખી ઉરોના રસશુષ્ક ક્યારા.
 તૂટે યુગોની જડ શૃંગલાઓ,
 ને ઊધડે અંતરની કળાઓ;
 ફાલે ફૂલે જીવનની સમૃદ્ધિ
 ખીલી રહે સૌરભ આત્મશુદ્ધિની.
 ઝીલી રહે શાશ્વત અંજલિએ
 તૃષાપીડાતું જગ દિવ્ય પ્રેરણા.
 અનેક કાને મધુરી સુણી રહે
 અમીઝરી મંજલકારિણી વીણા.
 ઝગી ઊઠે ભાવિની ભાગ્યલેખા
 જ્યાં એ જગે અંતરપ્રેમ પાથરે.
 મુખે તરતી સ્મિત સૌમ્યરેખા
 અંસારનો યુદ્ધ વિષાદ આવરે.

*

નિશાને ઘેર અધારે પુષ્પની પાંદડી રહે,
 પ્રભાતે સૂર્યનાં દર્શે નવાં તેજે હસી પડે,
 ને લૂછે ઝોસનાં ણિંદુ, નચાવે સદૃષ પાંખડી;
 એવી હર્ષે પ્રજા નાચે, હસે ચેતન આંખડી.

દેખીને તપઆકેલું, પ્રસન્ન મુખ નિર્મલું,
જનમુખે ઝગે પ્રેમ, જાગે અંતરમાં પ્રભુ.

દુષ્ટાણે વાઢળાં કેરી જુએ છે વાટ ખેડૂતો,
જોતા'તા સમૃદ્ધિજિતની તેમ સૌ હિંદવાસીઓ.
ત્યાં દાદા-બાલ-લાલની વર્ષા ચેતનવાદળી,
એટલાં જળથી કિંતુ દુઝા ના દિલની ટળી.
એવે ચોદિશને ચેરી જૂકી મેલવટા મહા,
દયાની હેલીઓ વર્ષા તમે, ને સૌ હૃદ્યાં અહા !
હસી, દાલી, ફૂલી હર્ષે સર્વે માનવકચારીઓ;
અનેરાં પ્રેમનાં તેજે ઝગી ઉર-અદારીઓ !

ટહુકી જગે ભારત કોકિલા, ને
મૈયાતણાં ગૌરવદુઃખ ગાયાં;
કલા કરી પૂર્ણ કલાવતારે
મૈયાતણાં સંસ્કૃતિ દૂધ પાયાં;
રેલી હતી ત્યાં લગી માતકેરી
હૈયા તણું સુંદરતા રસીલી.
તમે પ્રકાશ્યું શિવ સત્ય સુંદર
વિગા ઓ જીવનના કલાધર !

પિતા છે દિવ્ય કાન્તિના, વિરાટ નવ યુગના,
 ને છે માતા, અહિંસાની ગોદે જગ લપેટતા.
 બંધુ- છે સા ગુણમોના, દેવ છે દુષ્ણિયાં તણા,
 આશા છે વિશ્વ આખાની, છે સર્વસ્વ જ હિંદના.
 કહી તો મધુરી વેરા વાથા કોમલ મંજરી,
 ને બળવો કોઈ વેળા કરાલી રણુ ખંજરી.
 એ નાદે ઉરમંદિરથી નાસે સેતાનના ગણો;
 હૈયે હૈયે તમે કીધાં પુણ્યનાં સમરાંગણો.

કંકાલને તાંડવ નૃત્ય શીખવ્યાં,
 મૃત્યુ મહીં જીવન ઝોળખાવ્યાં.
 ને છૂટવા લીપણુ નાગ ચૂડથી
 આપી તમે નિર્મળ પ્રેમજુટી.

*

જંઝાનિલો સૂસવતા વિકારના;
 જાળે તુફાનો ધનધોર કારમાં.
 અકંપ ઊભા વચમાં અડોલ,
 શમાવતા ઉચ્ચરી સ્નેહ જોડ.

*

અણુથીયે પિલાવાની છે હૈયામાં વિનમ્રતા
 સુદામા-નરસૈયાની માણવી છે દરિદ્રતા.
 ને ત્યાગમાં લોગ અનેક માણ્યા,
 સેવા મહીં સ્વાદ અખૂટ આપ્યા.

ઉદ્યોગની સુંદરતા પિછાની
 ખેતી અને વણકરી નિજ વૃત્તિ માની.
 એવો પુરા સંત થયો કળીર,
 વણ્યાં જતો ચાદર એ ફકીર.
 વિરાટનાં ગીત અખંડ ગાતો,
 ને મસ્તીમાં નિત્ય રહતો માતો.
 કાં તો તમે એ નિત કર્મવીર,
 ક'ંગાલ કાળે દમતા શરીર.
 અઠંગ છો સત્ય તણા પૂજારી;
 ઉરે સદા ભગૃત કર્મયોગી
 એ સત્યને સુંદર સુપ્રકાશે
 અધારની ખીણ ઊંડી વળોટતા.
 -ને કર્મમાં, અંતરને અવાળે
 આત્મા તણી શક્તિ અમાપ ઢોળતા.
 અબલ શત્રુ, સ્થિત પ્રજા, સૌમ્ય,
 જાળી રહ્યા પ્રહાર્યેજ પ્રહા.
 નિષ્કામ ચર્ચા નીરખી તમારી,
 પ્રત્યક્ષ ગીતા જીવતી નિહાળી.
 યોગી તમે ભારતવાસી હૈયે,
 જન્મી ચક્રા છો જ કરોડ રૂપે.
 જગજીનોનાં ઉરમાં તમારું,
 શોભે સદા આસન દિવ્ય ન્યારું!

*

'સર્વમેધ મહાયજ્ઞે હોમ્યાંતાં ભૂત માત્રને
 વિશ્વરૂપ મહાદેવે,' કહ્યું એવું કવિજને.

સર્વમેધ મહાપરો હોમી સર્વસ્વ માત્રને,
તમેયે આજ ચોસો છો વિશ્વરૂપ જગદ્ગુરો !

* * *
વિરાટની બોમ વિષે પ્રશસ્તિ,
કો આંકવી અંગુલિ તારકાક્ષરે.
લખે, લખે ને વળી રોજ ભૂંસતી,
ગીતા ગુણોની ન લખાય પૂરી.
ગાથા એવી સંતનીયે અધૂરી,
વીણી જતા માનવબોલીમાં લખી.

ઉમાશંકર જોષી

રાષ્ટ્રયજ્ઞ

: મંદાકાતા :

અતૃપ્તિનાં અચલ તપને પ્રાણનાં તેજ પાતો,
આશાવાદી અમર જગત્વાતંત્ર્યનો કો' વિધાતા :
ફેલા કો' પ્રલય સરખો મૃત્યુના ગીત ગાતો,
સંકાતિના નવસૃજનની પ્રેરણાનો પ્રણેતા.
અધ્યાકારો નિજ જીવનના ધ્યેયને હોરનારો,
પાંખે છે એ ક્ષિતિજ પર સ્વાતંત્ર્ય કેરું પ્રભાત.
સંજોગોના સળળ ધમસાણો વિશે ધુમનારો,
અર્પે છે એ જીવનભરના યજ્ઞનો પુણ્ય તાપ.
સિધ્ધાંતોના જખમ ખમતો એકલો કાર્યપ્રજ્ઞ,
આરંભે છે જગતકુલમાં કર્મનો રાષ્ટ્રયજ્ઞ.

ઈન્દુલાલ ગાંધી

મોહનનાં ભર્મ

ઝીલોઃ ઝીલોઃ ઝીલોઃ મહુ ભગી ઝીલો—

તેજ-મુખા જગે જો રેતાપ!

જગજાને કહી કંઈ વાનો નરો,

પીમિ પીમિ બ્હાણું નવું વાપ!

દત્તાં ચંપાયાં જો સોણાં ઓવારે,

વેદનાને વેને નેજો જો ભારે;

આશા-ધંખી તહો પાખો પસારે!—

પીમી પીમી પીમી જુવો પાંખો મહુ જો વીઝાય!

આવો, આવો, નરનારી સદુ આવો,

પ્રભાત-તેજ ઝીલ્લી આંખોમાં લાવો!

અવમર ફરી ફરી કવાંચી રે આવો!—

મોહનના ભર્મો જુવો ભારત આપ્તું આ છલકાય!

૫.

મંદુ મહાત્મન સદા તપતેજ ઢોળો.

જા.

કેાણના ચરણમાં ?

ગરવી ગુજરાતના

શિષ્ટ સાહિત્યની આઠમી પરિષદે
જેહુ સમે આપણી વાણી ગુર્જર તણા

ભવ્ય મંદિર મહીં,

સ્નેહપૂજન કરી, અર્થ નિજ અર્પતાં
ભક્તવૃંદો ચર્યાં,

તે સમે ભક્ત કેા વરલ શિરામણી
કેાણ છે એવડો ?

જેહુના ચરણમાં

દીન શિર માહરં

ભક્તિથી ઝૂકવું ?

*

*

*

ભક્ત નરસિંહથી માંડીને અવનવી વિવિધ ભક્તિ થકી
દિવ્ય એ વાણીની પરમ એ મૂર્તિને

સ્વાંગ સુંદર કે ભાવથી ચા મૃજ્યા !

મીઠી મૃદુતાથી, લલિત લાલિત્યથી,

પ્રેમ ને ભક્તિથી, જ્ઞાનના ભારથી,

ત્યાગના તપથી, ઇશ્વરના દેહથી,

કારમા વેણથી, ધીર ગંભીર ને ઠાવકી બાનીથી,

ભાવથી, સ્નેહથી, ઉચ્ચ આદર્શથી,

આપણી મૂર્તિએ ઝોર દીધી રહી.

*

*

* *

ઉલોગની સુંદરતા પિછાની
 ખેતી અને વણકરી નિજ વૃત્તિ માની,
 એવો પુત્ર સંત થયો કષીર,
 વણમાં જતો ચાકર એ ક્ષીર.
 વિરાટનાં ગીત અખડ ગાતો,
 ને મસ્તીમાં નિત્ય રહુન્ત માતો.
 કાંતો તમે ચે નિત કર્મવીર,
 કંગાલ કાળે દમતા શરીર.
 અઠંગ છો સત્ય તણા પૂજારી;
 ઉરે સદા જાગૃત કર્મચોગી
 એ સત્યને સુંદર મુખપ્રાણે
 અધારની ખીણ છોડી વળોટતા.
 —ને કર્મમાં, અંતરને અવાળે
 આત્મા તણી શક્તિ અમાપ ઢોળતા.
 અબલ શત્રુ, સ્થિત પ્રજા, સૌમ્ય,
 અખી રહ્યા બ્રહ્મચર્યેજ બ્રહ્મ.
 નિષ્કામ ચર્ચા નીરખી તમારી,
 પ્રત્યક્ષ ગીતા જીવતી નિહાળી.
 ચોગી તમે ભારતવાસી હૈયે,
 જન્મી ચૂક્યા છો જ કરોડ રૂયે.
 જગજીવનાં ઉરમાં તમારું,
 શોભે સદા આસન દિવ્ય ન્યારું!

*

‘સર્વમેધ મહાયજ્ઞે હોમ્યાંતાં ભૂત માત્રને
 વિશ્વરૂપ મહાદેવે,’ કહ્યું એવું કવિજને.

સર્વથેય મહાથરે હોમી સર્વસ્વ માત્રને,
તમેયે આજ શોભો છો વિશ્વરૂપ જગદ્ગુરો !

* * *
વિરાટની ઓમ વિષે પ્રચલિત,
કો આંકવી અંશુલિ તારકાક્ષરે.
લખે, લખે ને વળી રાજ ભૂંસતી,
ગીતા શુભોની ન લખાય પૂરી.
ગાથા એવી સંતનીયે અધૂરી,
વીલી જતા માનવમોલીમાં લખી.

ઉમાશંકર એધી

રાષ્ટ્રચંદ્ર

: મંદાકાતા :

અતૃપ્તિનાં અચલ તપને આણનાં તેજ પાતો,
આશાવાદી અમર જગસ્વાતંત્ર્યનો કો' વિધાતા :
ફેલેલા કો' પ્રલય સરખો મૃત્યુના ગીત ગાતો,
સંક્રાંતિના નવસૃજનની પ્રેરણાનો પ્રભુતા.
અધ્યાકારો નિજ જીવનના ધ્યેયને દોરનારો,
પોંખે છે એ ક્ષિતિજ પર સ્વાતંત્ર્ય કેરું પ્રલાત.
સંતોગોના સળળ ઘમસાણો વિશે ધુમનારો,
અર્પે છે એ જીવનલરના યજ્ઞનો પુણ્ય તાપ.
સિદ્ધાંતોના જળમ ખમતો એકલો કાર્યપ્રજ્ઞ,
આરંભે છે જગત્કુલમાં કર્મનો સંપ્રદાય.

દેન્દુલાલ ગાંધી

મોહનનાં ભર્મ

ઝીલો ઝીલો ઝીલો સહુ જાગી ઝીલો—

તેજ-સુખ જગે જો રેલાય !

જગડાને કહી કંઈ વાતો નવી,

ધીમી ધીમી બહાણું નવું વાય !

હતાં ચંપાયાં જે સોણાં ચોથારે,

વેદનાને બેને નેણા જે ભારે;

આશા-પંખી તહીં પાછો પસારે !—

ધીમી ધીમી ધીમી જુવો પાંખો મૃદુ એ વીંચાય !

આવો, આવો, નરનારી સહુ આવો,

પ્રભાત-તેજ ઝીલી આંખોમાં લાવો !

અવસર ફરી ફરી ક્યાંથી રે આવો !—

મોહનના ભર્મે જુવો ભારત આખું આ છતકાય !

૪.

વંદુ મહાત્મન સદા તપતેજ દાજો.

૫.

કોણના ચરણમાં ?

ગરવી ગુજરાતના

શિષ્ટ સાહિત્યની આઠમી પરિષદે
જેહ સમે આપણી વાણી ગુર્જર તણા
લબ્ય મંદિર મહી,

સ્નેહપૂજન કરી, અર્થ નિજ અર્પતાં
ભક્તવૃંદો ચડ્યાં,

તે સમે ભક્ત કો વિરલ શિરોમણી
કોણ છે એવડો ?

જેહના ચરણમાં

દીન શિર માહરં

ભક્તિથી જૂકવું ?

*

*

*

ભક્ત નરસિંહથી માંડીને અવનવી વિવિધ ભક્તિ થકી
દિવ્ય એ વાણીની પરમ એ મૂર્તિને

સ્વાંગ સુંદર કેં ભાવથી શા સૃજ્યા !

મીઠી મૃદુતાથકી, લલિત લાલિયથી,

પ્રેમ ને ભક્તિથી, જ્ઞાનના ભારથી,

ત્યાગના તપથી, ઇશ્વરના કેદથી,

કારમા વેણથી, ધીર ગંભીર ને ઠાવકી બાનીથી,

ભાવથી, સ્નેહથી, ઉચ્ચ આદર્શથી,

આપણી મૂર્તિએ જોર દીધી રહી.

*

*

*

*

ન્યૂનતા માત્ર એ પૂર્યભૂતિ મહી
 એક ખુંચી રહી આપણા હૃદયમાં :
 ચળકતાં તેજનાં શૌર્યથી ઉછળતાં
 ધબકતાં, નાયતાં છવન ઉડવાસથી
 પ્રાણચેતન નહિં ભૂતિમાં સાંપડે !
 ભૂતિએ જડ અને રથૂલ અવયવવડે
 રસિક અમ હૃદયમાં શૂળમમ સાલતી.

* * *
 દેશમાં અવનવાં કેા અહોભાગ્યથી,
 લાગીને—ઝીઠીને
 હિંદના દીન ને દુઃખી સંતાનને,
 આત્મ અભિમાનનાં, રનેહ ને ત્યાગના,
 નીતિ ને શૌર્યના,
 શબ્દરસાતંત્ર્યના પાઠ શીખાડવા,
 મહાભાર્તા પ્રીટીશનાં રાજ્યના તંત્રના ફૂર ને કારમાં
 લોહના બંધનો સત્વરે તોડવા
 યુદ્ધમહી નોતર્યાં સાધુ ગાંધીએ.

* * *
 નોતર્યાં યુધ્ધમાં
 વિરલ પડકારથી,
 ગીર જંગલતણા વ્યાધની ત્રાડથી,
 વસિષ્ઠસમ યોગીના શાંત સાગર સમા
 સાધુની તેજમય હૃદયહાકલથકી
 સકલ હિંદીજનો, દિવ્ય એ ગુર્જરી વાણીના સૂરમાં.

સૂણીને કારમી હાક નવલખનની
 વીર પંભળના, બંગના બહાદૂરે;
 દક્ષ દક્ષિણુતાણુ મીર મદરાસના,
 દેશ આખાતણુ વીર વીરાંગના,
 ઢોલ, ત્રંબાણુ ને દુદુલિ નાદથી,
 સજ થયાં આહૂત અર્પવા દેહની
 દેશસ્વાતાંત્ર્યની પરમ એ વેદિમાં.

સકલ ગુજરાતની મૂર્તિરૂપ વાણીમાં
 લકતશિરમોર જે,
 સત્યના શસ્ત્ર ને નીતિના અસ્ત્રથી
 રણમહીં ધૂમતા શૂર ધણુમુખસમા,
 લકિત ને ભાવમાં કૃષ્ણ સ્મરણાવતા,
 ત્યાગ ને તપમહીં યુદ્ધસમ શોભતા,
 સ્નેહ ને શાંતિમાં ઇસુ અવતારસમ,
 દોરવા મનુજને તેજના માર્ગમાં
 વિચરતા જગમહીં જગતભેગીસમા,
 લકતના વૃંદમાં લકતશિરમોર જે,
 અમર એ ગાંધીના પુણ્ય ચરણોમહીં
 દીન શિર માહરૂં લકિતથી ઝૂકવું.

ધનસુખલાલ ફ. મહેતા

મંગલ શબ્દ

(કપલતિ-વંચરથ-ઈંદ્રવંશા)

ત્યાં દૂરથી મંગલશબ્દ આવતો !
 શતાબ્દિઓના ચિરશાંત બુદ્ધિઓ
 ગભવતો ચેતનમંત્ર આવતો !

પ્રકાશના ધોધ અમોઘ ઝીલતી
 ધમે ધરા નિત્ય પ્રવાસ પથે;
 ઝૂમી રહી પાછળ અધિકારની
 તૂટી પડે લેખડ અર્ધ અંગે.
 વિરાટ ખોલી નિજ તેજઆંખ
 કહ્યાણુને મંગલપંથ દાખવે;
 એ તેજ પીને નિજ સૃષ્ટિ ખીલતી
 જોતી ઘડી, એ વધતી ઉમંગે
 અંગે લગાવ્યા હિમ લેપ શીળા,
 જવાલામુખી કિંતુ ઉરે જવલંત !
 મૈયા તણે અંતર થું હશે પીડા ?
 કે સૃષ્ટિ ચિંતા ઉરમાં અનંત ?
 વિશ્વામ કાળે વિરમે નહીં જરા
 અકથ્ય દુઃખે અકળાય હેડે !
 ઉચ્છવાસથી વાદળ ગોટ ઊડે,
 ને દૂર ફેલે જલનીલ અંચળા !
 ભમે ભમે દુઃખ તપી વસુધરા !
 હોગો ભરે તેજ પથે અધીરાં !
 એ તોય પૂરા ન થયા પ્રકાશ !

અધારમાં આથડી ભૂતસૃષ્ટિ ?
 આ રક્ત રંગી પશુ પંખી પ્રાણી
 પુકારતાં સૌ નખદંતનાશ.
 ને લોહી પીને ઊછરેલ બેલી
 આ લાડીલી માનવતા ધરાની
 ઇતિહાસની બૂલબુલામણીઓ
 રચે, અને કંઈ જગવે લડાઈઓ.
 લોખી સ્વહસ્તે નિજ અંગ ચીરે
 ને ભીંજતી આત્મ તણાં રુધિર.
 જળ્યાં કરે ચોદિશ કોટિ કલેશ !
 શમે ન એ આગ અખૂંચ લેશ !
 કેા સિંચતા છવનવારિ સંત
 તોયે રહે પાવક એ ધગંત !
 પેગામ દેવી પયગંબરો વદા,
 શમી ન એ લીધણુ વિશ્વવેદના !

ત્યાં દરથી મંગલ શબ્દ આવતો !
 યુગો તણી કૈક પડી કતાર
 આવે ધ્વનિ એહની આરપાર;
 ‘તું પાપ સાથે નવ પાપી મારતો ?’
 એ મંત્ર ઝીંક્યો. જગને કિનારે
 ઊસેલ યોગી પુરુષે અને કે,
 આરણ્યકોએ, ઋષિ મંડલોએ;
 સુણેલ યુધ્ધે, ઇશુએ, મહાવીરે.
 ન તોય નિદ્રાજડ લોક જળ્યાં
 ડુળી ગયો મંત્ર અનંતતામાં !

એ આજ પાછો ક્વનિ સ્પષ્ટ ગાજતો
 આ યુદ્ધ થાક્યા જગને કિનારે.
 ગાંધી તણે કાન પડ્યો, ઉરે મૂર્ખો,
 ને ત્યાં થકી વિશ્વ વિશાળ વિસ્તર્યો.
 યુગો યુગોની તપ સાધના ફળી!
 જડી મહા અંતર વેદના શમી??
 માસે માસે, અભિનવ હાસે,
 ઊગે બીજકલા;
 યુગે યુગે પયગંબર જાગે
 ભાંગે જગ સુખલા.
 ઉમાશંકર ભેષી

સ્વાગતમ્

(ગાંધીજી ગોળમેજીથી પાછા આવતા હતા ત્યારે)
 શ્રુત્વા ત્વન્નવશાન્તિમન્ત્રમપરં નિઃસ્તબ્ધમૂતં જગદ્
 હિંસાસ્ત્રાણિ વૃથેતિ સત્યમવનૌ જ્ઞાતં ચ સર્વેર્જનૈઃ ।
 ત્વં દેવોઽસિ સમસ્તમાનવકુળે ત્વં સેવકો વૈ પરઃ
 શબ્દે યા તવ શક્તિરસ્તિ મહતી સ્વાતંત્ર્યદાત્ર્યસ્તુ સા ।
 ધન્યોઽયં દિવસઃ પ્રસન્નવદનાઃ સર્વે જના આગતા
 નાર્યઃ કુંકુમવર્ણયુક્તવસના અમ્મોઘાધિતીરસ્થિતાઃ ।
 બાલા અત્ર તવપ્રમાદકરણૈરાકાર્પિતા મીલિતા
 હિંસાયા જગદુદ્ધરન્ જનશુભ-પ્રત્યાગતઃ સ્વસ્તિ તે ॥

महात्मप्रशस्ति :

(सम्भारानुत्तम)

यस्य भूमङ्गमात्रं

हरति सुमयदां चण्डतां राजलक्ष्म्या

येनोक्तः शब्द एको

जनयति क्लृप्तं सुप्तलोके समस्ते ।

नात्र सं येन देहे

प्रहरणमपरं धै क्षमामन्तरेण

सोऽयं स्वातन्त्र्यमूर्ति

जगति विजयते गांध्यपाहो महात्मा ॥१॥

सर्वेषां चन्द्रनीयः

प्रकृतिमलिनतादन्यदुःखोपहर्ता

वाचा पीयूषवत्या

परवशपातितं लोकाद्बोधयन्त्यो ।

दृष्टोऽसौ शुष्कदेह

स्तदपि मदवतां भूभुजां दर्पहर्ता

सोऽयं स्वातन्त्र्यमूर्ति

जगति विजयते गांध्यपाहो महात्मा ॥२॥

(अनुष्टुप्)

अहिंसाव्रतधारी यो राष्ट्रेऽस्मापरायणः ।

निर्मलो निरहङ्कारो महात्मा बन्ध एव सः ॥३॥

* बादरायण